

Per Aangetekende post

Parket Arnhem

Hoofdofficier van Justitie mr. N.G. Zandee

Postbus 9032

6800 EP Arnhem

Amsterdam, 5 juli 2010

Onze ref. 20100398.LZ/ck

Direct tel.nr: (020) 344 62 15

Direct faxnr: (020) 344 62 01

Betreft: aangifte strafbare feiten begaan in Srebrenica in juli 1995

Geachte mevrouw Zandee,

Hierbij doen wij namens cliënten, mevrouw Mehida Mustafic-Mujic, mevrouw Alma Mustafic, de heer Damir Mustafic, en de heer Hasan Nuhanovic, aangifte van strafbare feiten begaan door Nederlandse militairen in juli 1995 in Srebrenica, Bosnië-Herzegovina.

Deze aangifte richt zich tegen de heer [commandant Dutchbat], de heer [plaatsvervangend commandant Dutchbat] en de heer [adjudant personeelszaken van Dutchbat], in juli 1995 respectievelijk commandant, plaatsvervangend commandant en adjudant personeelszaken van Dutchbat III, onderdeel van UNPROFOR in Bosnië-Herzegovina.

De genoemde Dutchbat militairen hebben op 13 juli 1995 familieleden van cliënten in handen gegeven van de Bosnisch Servische vijand. De slachtoffers bevonden zich, voordat ze werden overgedragen aan de vijand, op de basis van Dutchbat nabij Srebrenica. De slachtoffers waren naar deze basis gevlucht om bescherming te zoeken tegen de Bosnische Serviërs.

De slachtoffers zijn (1) Rizo Mustafic, de echtgenoot van cliënt Mehida Mustafic-Mujic en de vader van cliënten Alma en Damir Mustafic, en (2) Ibro Nuhanovic en Muhamed Nuhanovic, respectievelijk de vader en broer van cliënt Hasan Nuhanovic.

Aangenomen moet worden dat de slachtoffers door de Bosnische Serviërs zijn vermoord. Van Rizo Mustafic is na 13 juli 1995 niets meer vernomen of gevonden. De overblijfselen van Ibro Nuhanovic en Muhamed Nuhanovic zijn in respectievelijk 2007 en 2010 gevonden in een (secundair) massagraf.

[plaatsvervangend commandant], [commandant] en [adjutant personeelszaken] wisten dat de verwijdering van de slachtoffers van de basis en hun overdracht aan de Bosnisch Servische vijand zou leiden tot de dood van de slachtoffers. Dit handelen van [plaatsvervangend commandant], [commandant] en [adjutant personeelszaken] is strafbaar en kan worden gekwalificeerd als genocide en/of oorlogsmisdrijven en/of moord.

Hieronder volgt een toelichting op de aangifte en de feiten en een kort overzicht van de bewijsstukken waarop deze is gebaseerd.

Achtergrond

Na het uiteenvallen van de socialistische Federale Republiek Joegoslavië in 1991 brak een burgeroorlog uit in Bosnië Herzegovina. Op 21 maart 1992 werd door de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties de 'United Nations Protection Force' (UNPROFOR) in het leven geroepen.¹ Eén van de taken van UNPROFOR was om de zogenaamde 'safe areas' (veilige gebieden) te beveiligen. Deze veilige gebieden dienden om moslims in Bosnië-Herzegovina te beschermen.²

In 1993 verklaarde de VN Veiligheidsraad Srebrenica tot veilig gebied (enclave).³ De enclave Srebrenica, bestaande uit de stad en een gebied daaromheen werd door de VN gedemilitariseerd en UNPROFOR werd door de Veiligheidsraad opgedragen de vluchtelingen in de enclave te beschermen middels haar aanwezigheid.⁴ UNPROFOR mocht de veiligheid van de enclave zo nodig met geweld afdwingen.

Van januari tot eind juli 1995 stond de enclave Srebrenica onder de bescherming van het derde Nederlands bataljon (Dutchbat III). De basis in Potocari (de compound) was het hoofdkwartier van de Nederlandse militairen in de enclave Srebrenica.

Op 11 juli 1995 viel de enclave Srebrenica in de handen van de Bosnische Serviërs, die vervolgens een massaslachting uitvoerden op 8.000 moslims, meest mannen.

(1) Rizo Mustafic

Rizo Mustafic maakte sinds begin 1994 deel uit van het lokale personeel van het Nederlandse bataljon dat in dienst was van de Opstina, het gemeentebestuur van Srebrenica. Rizo Mustafic verrichtte voor het Nederlandse bataljon werkzaamheden als elektricien.⁵

Op 11 juli 1995 toen de enclave Srebrenica in handen van de Bosnische Serviërs viel, zocht Rizo Mustafic met zijn echtgenote, cliënte Mehida Mustafic-Mujic, en drie kinderen, onder wie cliënten Alma en Damir Mustafic, be-

scherming tegen de Bosnische Serviërs op de compound van het Nederlandse bataljon. Dutchbat liet hen binnen op de compound.

Rizo Mustafic verbleef met zijn gezin in het kantoortje van waaruit hij gewoonlijk werkte. Hij was derhalve apart van de andere vluchtelingen op de compound ondergebracht.⁶ Ook toen de grote groep vluchtelingen op de compound kwam en in de grote voertuigenhal werd ondergebracht, is Rizo Mustafic met zijn gezin in zijn kantoor gebleven.

(2) Ibro en Muhamed Nuhanovic

Cliënt Hasan Nuhanovic was als tolk werkzaam voor de 'United Nations Military Observers' (hierna: UNMO's) die werkzaam waren in de enclave Srebrenica.⁷ Als tolk van de UNMO's was Hasan Nuhanovic in dienst van de Verenigde Naties.

Behalve Hasan Nuhanovic verbleven zijn vader Ibro Nuhanovic, zijn moeder Nasiha Nuhanovic-Mehinagic en broer Muhamed Nuhanovic in de enclave. Op 11 juli 1995 zocht de familie Nuhanovic toevlucht tot de compound van het Nederlands bataljon in Potocari, waar ze uit beschermingsoverwegingen door Dutchbat werd toegelaten. De UNMO's, onder wie Hasan Nuhanovic, die tot aan de val van de enclave hun kantoor hadden in Srebrenica-stad, waren ook naar de compound vertrokken en hadden daar een tijdelijk kantoor betrokken. De familie Nuhanovic is gedurende het verblijf op de compound in dit UNMO-kantoor gebleven.

Feiten

Op 11 juli 1995 werd de enclave ingenomen door de Bosnische Serviërs onder leiding van generaal Mladic. Als gevolg hiervan trokken 25.000 vluchtelingen (merendeels vrouwen en kinderen) vanuit Srebrenica-stad richting de compound van de Nederlandse militairen in Potocari. 5.000 van hen werden door Dutchbat op de compound in een grote loods ondergebracht. De overige 20.000 werden door de Nederlanders niet op de compound toegelaten en verbleven daarbuiten, onbeschermd.⁸

Op 12 juli 1995, aan het eind van de ochtend, begonnen de Bosnische Serviërs, na overleg met de commandant van Dutchbat, [commandant], de vluchtelingen buiten de compound in bussen af te voeren.⁹

In die middag constateerden de Nederlandse militairen dat de Bosnische Serviërs hierbij mannen van de vrouwen scheidden; ze mishandelden de moslimmannen, verbrandden hun paspoorten en deporteerden hen in aparte bussen.¹⁰ Het was de Nederlanders bekend dat deze mannen, in tegenstelling tot de vrouwen en kinderen, niet aankwamen in Kladanj, veilig gebied op de grens van de Moslim-Kroatische Federatie.¹¹ De Nederlandse militairen hoorden daarnaast "executievuur" in de nabije omgeving.¹²

Op 13 juli 1995 in de ochtend werd de deportatie van de vluchtelingen buiten de compound door de Bosnische Serviërs voortgezet.¹³ Het was inmiddels bekend dat een grote groep mannen door hen apart werd gehouden op een

voetbalveld in de buurt.¹⁴ Nederlandse militairen hadden daarnaast dichtbij de compound lijken gevonden van moslimmannen die, zo constateerden de militairen, waren geëxecuteerd.¹⁵

Op 13 juli 1995 in de namiddag begonnen de Nederlandse militairen de vluchtelingen die óp de compound in de loods zaten, van de compound af te sturen.¹⁶ Hier lag geen bevel van de Bosnische Serviërs aan ten grondslag.

(1) Rizo Mustafic

Terwijl de vluchtelingen buiten en op de compound door de Bosnische Serviërs werden gedeporteerd, beslisten de Nederlandse militairen dat het lokale personeel van het Nederlandse bataljon op de compound zou achterblijven en samen met het Nederlandse bataljon zou worden geëvacueerd.¹⁷ Het Nederlandse bataljon had daartoe een lijst opgesteld met te evacueren personen. Op deze lijst stonden naast de Nederlandse militairen ongeveer 29 personen die behoorden tot het lokaal personeel dat werkte voor het Nederlands bataljon.¹⁸ Rizo Mustafic stond op deze lijst.¹⁹ Ook hij zou dus met het bataljon mee evacueren. Rizo Mustafic was ervan op de hoogte dat hij op deze evacuatielijst stond.²⁰

Ook plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] wilde dat Rizo Mustafic, als lid van het lokale personeel, samen met het Nederlandse bataljon zou evacueren.²¹ commandant [commandant] had namelijk aan plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] de mededeling gedaan dat het Opstina personeel met het Nederlandse bataljon mee geëvacueerd zou worden.²² De Nederlandse legerleiding erkende eveneens het belang van de evacuatie van het lokale personeel, omdat men vond dat Nederland voor dit lokale personeel een verantwoordelijkheid had.²³

De Bosnische Serviërs hadden geen bezwaar gemaakt tegen het evacueren van het lokale personeel tezamen met de Nederlandse militairen. [Commandant] heeft verklaard tegenover generaal Mladic te hebben gesteld dat hij het lokale personeel mee wilde nemen en dat Mladic daartegen geen bezwaar had gemaakt.²⁴ Ook in de overeenkomst tussen Smith, luitenant-generaal van UNPROFOR in Sarajevo, en Mladic, werd toegestaan dat 30 lokale personeelsleden met het Nederlandse bataljon zouden evacueren.²⁵

Op 13 juli 1995 meldde [commandant] aan de Sector North East van UNPROFOR in Tuzla dat begonnen werd met de 'evacuatie' van de vluchtelingen die zich óp de compound bevonden. Buiten de compound waren alle vluchtelingen inmiddels afgevoerd.

Toen Rizo Mustafic op 13 juli 1995 op de compound adjudant [adjudant personeelszaken], personeelsfunctionaris van het Nederlandse bataljon, tegenkwam liet Rizo Mustafic hem weten "we stay".²⁶

Niettegenstaande het feit dat zijn naam was opgenomen op de evacuatielijst die die dag door het Nederlandse bataljon was opgesteld, zei adjudant [adjudant personeelszaken] tegen Rizo Mustafic dat hij niet met het Nederlandse bataljon mocht vertrekken. [Adjudant personeelszaken] heeft Rizo Mustafic te kennen gegeven dat hij de compound moest verlaten:

“Toen ik hem [Rizo Mustafic] op de 13^e zag kwam hij naar buiten, ik denk ’s morgens, en toen heb ik hem kort even gesproken. Hij zei, we blijven hier ‘we stay here’. Ik begreep dat hij met zijn gezin wilde blijven (geen vraag, maar een opmerking) en ik zei: dat kan niet, iedereen moet weg”.²⁷

Plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] laat [adjutant personeelszaken] reeds op 13 juli 1995 ’s avonds weten dat diens mededeling aan Rizo Mustafic dat hij niet meekon, een “immense stommiteit” was:

“Ik weet dat [adjutant personeelszaken] mij in de bar/koffiekamer gemeld heeft dat hij tegen het lokale personeel heeft gezegd dat de mannen niet konden blijven. Ik weet niet meer of hij het over Rizo heeft gehad. Ik heb hem naar buiten meegenomen om hem uit te leggen dat dit een immense stommiteit is geweest.”²⁸

Rizo Mustafic heeft vervolgens kort nadat [adjutant personeelszaken] zijn instructie had gegeven, op 13 juli 1995, de compound onvrijwillig verlaten. Toen Rizo Mustafic net buiten het hek van de compound onder het toeziend oog van Dutchbat door de Bosnische Serviërs apart werd genomen, vroeg zijn echtgenote, Mehida Mustafic-Mujic, aan Nederlandse soldaten waarom ze dit toelieten, terwijl Rizo Mustafic toch voor hen had gewerkt. Zij klampte onder andere de Nederlandse soldate M. Bergman aan, die met haar opliep om haar te steunen. Bergman weigerde echter hulp.²⁹

Sindsdien is niets meer van Rizo Mustafic vernomen. Aangenomen moet worden dat Mustafic door de Bosnische Serviërs is geëxecuteerd.

(2) Ibro en Muhamed Nuhanovic

De deportatie van de vluchtelingen baarde cliënt Hasan Nuhanovic vanaf 12 juli 1995 in de middag grote zorgen. Het was snel duidelijk dat hijzelf, als VN-werknemer, op de compound mocht achterblijven.³⁰ Hasan Nuhanovic was, als tolk van de UNMO’s, net als Rizo Mustafic verzekerd van een plaats op de lijst met lokaal personeel.³¹

Het Nederlandse bataljon leek – om voor cliënt nog steeds onbegrijpelijke redenen – echter niet van zins dit toe te staan aan zijn familieleden. Het was algemeen bekend dat met name moslimmannen in de Balkan-oorlog specifiek gevaar liepen te worden vermoord.³² Ook de mishandeling, de gescheiden deportatie en de executiegeluiden lieten geen andere conclusie toe dan dat het leven van zijn vader en broer gevaar zou lopen als zij ook door de Bosnische Serviërs werden gedeporteerd.

Hasan Nuhanovic heeft daarom herhaaldelijk en op verschillende manieren geprobeerd [plaatsvervangend commandant] en andere Nederlandse militairen ervan te overtuigen dat zijn broer Muhamed en vader Ibro met hem op de compound moesten blijven.³³ [Plaatsvervangend commandant] heeft bij herhaling geweigerd aan dat verzoek gehoor te geven.³⁴

UNMO De Haan, bij wie Hasan Nuhanovic in dienst was, en die nauw betrokken was bij cliënt’s pogingen het leven van zijn vader en broer te redden, heeft verklaard:

“I, Major de Haan hereby state that Nuhanovic Ibro, (born 1943), and Nuhanovic Nasiha, (born 1947), (...) [and] Hasan’s brother, Nuhanovic Muhamed, (born 1974), came tot the Dutch compound in Potocari in the evening of 10 July 1995. All three spent two days there under UN-PROFOR protection *until they were ordered by Dutch officers to leave the compound* together with the other refugees in the evening of 13 July 1995. They were last seen passing through the compound gate behind which the Serb soldiers were standing.”³⁵ (cursivering toegevoegd)

Toen in de avond van 13 juli 1995 alle andere vluchtelingen van de compound waren gestuurd, beval [plaatsvervangend commandant] Ibro, Nasiha en Muhamed Nuhanovic de compound te verlaten.³⁶ Geëmotioneerde verzoeken van Hasan Nuhanovic om in ieder geval zijn broer op de compound te mogen houden,³⁷ mochten niet baten.³⁸

De familie Nuhanovic is richting uitgang van de compound gelopen. Hasan Nuhanovic nam afscheid van zijn broer en vervolgens van zijn ouders, waarna hij bleef staan en de rest van de familie verder liep. Op dat moment kwam plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] naar Hasan Nuhanovic toe en vroeg hem zijn vader, Ibro Nuhanovic, mee te delen dat hij mocht blijven.³⁹ Ibro Nuhanovic vroeg wat er dan met de rest van de familie zou gebeuren, daarbij wijzend op zijn vrouw en jongste zoon Muhamed. [Plaatsvervangend commandant] gaf Hasan Nuhanovic te kennen dat Ibro Nuhanovic mocht blijven, maar zijn vrouw en zoon niet.⁴⁰

Niettegenstaande [plaatsvervangend commandant]’s aanbod, is Ibro met zijn vrouw en jongste zoon meegegaan. Alle drie hebben de compound verlaten. Buiten de poort van de compound stonden de bussen en vrachtwagens van de Bosnische Serviërs. Het is het laatste wat Hasan Nuhanovic van hen heeft gezien.

Plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] heeft willens en wetens de broer en vader van Hasan Nuhanovic van de compound afgestuurd. [Plaatsvervangend commandant] heeft Hasan Nuhanovic te kennen gegeven dat de vader van Hasan Nuhanovic mocht blijven maar de moeder en broer van Hasan Nuhanovic niet:

“Ik weet dat ik heb gezegd dat het de eigen keuze van zijn vader was om te blijven of te vertrekken. Zijn moeder en zijn broer hadden geen keuze.”⁴¹

[Plaatsvervangend commandant] erkent dat hij Muhamed en Ibro Nuhanovic de dood in heeft gestuurd:

“[Plaatsvervangend commandant] verzette zich sterk tegen het door sommigen later opgeworpen beeld dat er in het geval van de familie Nuhanovic sprake geweest zou zijn van een ongelukkige ‘slip of the pen’. [Plaatsvervangend commandant] verklaarde dat hij bewust een beslissing had genomen die er inderdaad op neer kwam ‘dat ik dat gezin de dood in gestuurd heb. Dat is juist.’”⁴²

Misdrijven: genocide, oorlogsmisdrijven, en commune delicten

De feiten, zoals hierboven uiteengezet, kunnen worden gekwalificeerd als genocide, oorlogsmisdrijven, en moord.[Commandant], [plaatsvervangend commandant] en [adjutant personeelszaken] hebben meegeholpen aan het plegen van deze misdrijven.

De rol van betrokkenen is natuurlijk niet gelijk. Hun strafrechtelijke betrokkenheid kan op verschillende wijzen worden gekwalificeerd. Het is aan het Openbaar Ministerie om de deelnemingsvormen te bepalen. Naast de gewone deelnemingsvormen dient daarbij naar de mening van cliënten ook te worden gekeken naar de bijzondere deelnemingsvormen neergelegd in artikel 2 van de Uitvoeringswet Genocideverdrag en artikel 9 Wet Oorlogsstrafrecht. Daarin is strafbaar gesteld het opzettelijk toelaten door een meerdere dat een ondergeschikte genocide dan wel oorlogsmisdrijven begaat.

Hieronder volgt een korte toelichting op genocide en oorlogsmisdrijven en de rechtsmacht van de Nederlandse rechter.

Genocide

Zowel het Joegoslavië Tribunaal als het Internationaal Gerechtshof hebben bepaald dat de massamoord begaan tegen de moslimmannen door de Bosnische Serviërs in Srebrenica in juli 1995 aangemerkt moet worden als genocide.⁴³

Voor deelneming aan genocide is niet vereist dat de [commandant], [plaatsvervangend commandant] en [adjutant personeelszaken] de genocidale intentie van de Bosnische Serviërs deelden.⁴⁴ Voldoende is dat zij zich bewust waren van de aanstaande genocide.⁴⁵

De personen tegen wie deze aangifte zich richt, droegen kennis van de intentie van de Bosnische Serviërs om genocide op de moslimmannen te plegen. Dat [commandant], [plaatsvervangend commandant] en [adjutant personeelszaken] over deze kennis beschikten, blijkt onder andere uit de volgende feiten en omstandigheden:

- Het NIOD meldt: “[plaatsvervangend commandant] verzet zich sterk tegen het door sommigen later opgeworpen beeld dat er in het geval van de familie Nuhanovic sprake geweest zou zijn van een ongelukkige ‘slip of the pen’. [Plaatsvervangend commandant] verklaarde dat hij bewust de beslissing had genomen die er inderdaad op neer kwam ‘dat ik dat gezin de dood in gestuurd heb. Dat is juist.’”⁴⁶
- Het Nederlandse bataljon nam executies van moslimmannen en -jongens waar; het was [commandant], [plaatsvervangend commandant] en [adjutant personeelszaken] bekend dat de mannen werden gescheiden en ‘gescreend’; het was [commandant], [plaatsvervangend commandant] en [adjutant personeelszaken] duidelijk dat de ‘screening’ meer inhield dan uitsluitend ondervraging en dat in het witte huis de moslimmannen werden mishandeld. De UNMO’s vreesden voor een ‘massacre’.⁴⁷

- Het was [commandant], [plaatsvervangend commandant] en [adjutant personeelszaken] bekend dat de mannen na scheiding niet in veilig Bosnisch gebied aankwamen, maar dat zij naar een voetbalstadion gebracht werden. Tevens hoorden zij uit de richting van dit voetbalstadion schoten die door Nederlandse militairen werden begrepen als executieschoten.⁴⁸
- [Adjutant personeelszaken] heeft verklaard executievuur gehoord te hebben en lijken waargenomen te hebben: “We hoorden af en toe schoten. Geen ratelend gevechtvuur, maar schoten met tussenpauzes. Om mensen te executeren.”⁴⁹ en “Daar zagen we negen of tien vermoorde mannen in burgerkledij (...). Ik weet niet of het moslimstrijders waren. Maar dat onderscheid hebben de Serviërs ook niet gemaakt: vrouwen, kinderen en bejaarden gingen naar de vluchtelingenkamp Tuzla, maar alle moslimmannen tussen 18 en 45 jaar werden krijgsgevangen genomen.”⁵⁰
- [Plaatsvervangend commandant] heeft een namenlijst met daarop de namen van 239 moslimmannen die op de compound verbleven, laten opstellen. Deze lijst moest dienen ter bescherming van de moslimmannen nu hierin het bewijs lag van hun tijdelijke verblijf op de compound. Vóórdat de mannen van de compound werden afgevoerd, heeft [plaatsvervangend commandant] ze nog toegesproken: “Ik heb deze lijst aan de Serviërs laten zien. Ik heb kopieën naar Den Haag en Genève gefaxt en het origineel stop ik in mijn onderbroek. De hele wereld weet ervan”.⁵¹ Hieruit blijkt dat plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] zich realiseert dat de Bosnische Serviërs van zins zijn misdaden te begaan jegens de moslimmannen.⁵²
- Dat het Nederlandse bataljon wist van het dreigende gevaar voor de moslimmannen, blijkt ook uit de brief van de Nederlandse Staat van 14 februari 2003: “Dutchbat moest echter met verschillende gevaren rekenen: niet alleen was er de vrees over het lot van de mannen van Srebrenica (...)”.⁵³
- Voor het Joegoslavië Tribunaal erkent [plaatsvervangend commandant] dat het afvoeren van de mannen ‘a planned deportation’ was. Zoals een rechter van het Joegoslavië Tribunaal in de zaak *Krstic* het formuleerde: dit is geen evacuatie maar “delivering the Srebrenican people to their butchers”, of een “deportation”. Deze rechter vraagt [plaatsvervangend commandant]:

“You said (...) that, considering the history of the Serb side, not directly in the area of Srebrenica but on the whole, ‘I expected the Serb forces to start killing civilians indiscriminately.’ In other words, that would be delivering the Srebrenican people to their butchers, if I put your statement with the decision to let the Serbs evacuate them.”

[plaatsvervangend commandant]: “That is correct, sir. I had those fears.”

Rechter: “And then what did you call ‘evacuation’? Does it mean that all the people of Srebrenica were meant to leave, to be taken away?”

[plaatsvervangend commandant]: “That is correct as well, sir.”

Rechter: “Then that is another word called ‘deportation.’”

[plaatsvervangend commandant]: “That is correct, but in the stage I made – in that time frame, the word still was ‘evacuation’ for me, so I used that word as well.”

Rechter: “So it was a planned deportation.”

[plaatsvervangend commandant]: “Yes.”⁵⁴

[commandant], [plaatsvervangend commandant] en [adjutant personeelszaken] hebben wellicht de omvang van de genocide niet kunnen voorzien, maar zij wisten van de diepgewortelde haat tegen de moslims en van eerdere executies van moslimmannen zowel voor 11 juli 1995 als daarna. Door desalniettemin Rizo Mustafic en de familie van Hasan Nuhanovic van de compound af te zetten, hebben zij geholpen bij de genocide.

Oorlogsmisdrijven

Het handelen van [commandant], [plaatsvervangend commandant] en [adjutant personeelszaken] valt tevens mogelijk aan te merken als blootstellen aan de vijand (artikel 5 WOS) en/of schending van de wetten en gebruiken van de oorlog (artikel 8 WOS). Rizo Mustafic en Muhamed en Ibro Nuhanovic zochten bescherming tegen de Bosnische Serviërs op de basis waar het Nederlandse bataljon verbleef. Zij zijn door soldaten van het Nederlandse bataljon van de basis afgestuurd in handen van de Bosnische Serviërs. Ze zijn vervolgens geëxecuteerd, of althans sinds dat moment vermist.

Het beschikbare bewijs zoals hierboven uiteengezet laat er weinig twijfel over bestaan dat de Nederlandse militairen wisten dat wanneer Rizo Mustafic en Muhamed en Ibro Nuhanovic van de Nederlandse basis zouden worden gestuurd, zij zouden worden blootgesteld aan de vijand en daarmee hun leven onzeker werd. [plaatsvervangend commandant], [commandant] en [adjutant personeelszaken] hebben dit vele malen verklaard. De uitspraken van [plaatsvervangend commandant] over Rizo Mustafic dat het wegsturen van hem door [adjutant personeelszaken] “een immense stommitheit” was en over het gezin Nuhanovic, namelijk dat “ik dat gezin de dood in heb gestuurd”, bevestigen dit.⁵⁵

Artikel 1 WOS bepaalt het toepassingsbereik van deze wet. Er is reden om aan te nemen dat er sprake is van een gewapend conflict, dat niet als oorlog kan worden aangemerkt. De betrokkenheid van Nederland dient te worden vastgesteld. Professor Coolen stelt hierover:

“Het gewapend conflict in het voormalig Joegoslavië kan niet worden aangemerkt als een oorlog waarbij Nederland als partij is betrokken. Evenmin kan het worden aangemerkt als een burgeroorlog in de zin van artikel 1, derde lid, van de Wet Oorlogsstrafrecht. Wel is sprake van een gewapend conflict. De vraag of – en in hoeverre – Nederland

bij dit gewapend conflict is betrokken als bedoeld in artikel 1, tweede lid, van de Wet Oorlogsstrafrecht, is lastiger te beantwoorden.”⁵⁶

De *militaire* betrokkenheid van Nederland kan alleen worden bepaald door een nauwkeurige analyse van de aard en omvang van de gevechtshandelingen en de doelstellingen daarvan.

De UNPROFOR-missie in het voormalig Joegoslavië was in beginsel een ‘*Peacekeeping operation*’ (vredesbewarende operatie): een dergelijke operatie kenmerkt zich bij uitstek door neutraliteit. De VN treden op om fragiele vrede te bewaren of verdere verstoring van internationale vrede en veiligheid te voorkomen.⁵⁷

De vraag is of er wel sprake was van neutraliteit van de Nederlandse militairen in juli 1995. Dit vergt nader onderzoek door het openbaar ministerie.

Rechtsmacht

Nederland heeft strafrechtelijke jurisdictie over zijn militairen in Bosnië-Herzegovina. De Nederlandse strafwet is van toepassing op Nederlandse militairen, ook indien zij buiten Nederland een operatie uitvoeren. In de SOFA afgesloten tussen UNPROFOR en Bosnië-Herzegovina op 15 mei 1993 staat in paragraaf 45 (b).⁵⁸

“Military members of the military component of UNPROFOR shall be subject to the exclusive jurisdiction of their respective participating States in respect of any criminal offences which may be committed by them in Bosnia and Herzegovina.”⁵⁹

Deze exclusieve rechtsmacht houdt in dat de troepen van de aan de operatie deelnemende landen onderworpen blijven aan het eigen (nationale) strafrecht en zijn onttrokken aan de jurisdictie van het land van verblijf.⁶⁰

Daarnaast is in artikel 5 van de Uitvoeringswet Genocideverdrag en in artikel 3 WOS op grond van het actief nationaliteitsbeginsel rechtsmacht voor de Nederlandse rechter neergelegd. De personen tegen wie deze aangifte zich richt, hebben allen de Nederlandse nationaliteit.

Plicht tot strafrechtelijk onderzoek

Het wegsturen van Rizo Mustafic en Ibro en Muhamed Nuhanovic van de compound in handen van de Bosnische Serviërs door de leiding van het Nederlandse bataljon rechtvaardigt een strafrechtelijk onderzoek.

Het Openbaar Ministerie (OM) heeft tot op heden geen initiatief genomen tot adequaat strafrechtelijk onderzoek, laat staan tot vervolging.

Officier van Justitie Besier te Arnhem werd op 2 augustus 1995 geïnformeerd over mogelijke misdrijven begaan door Dutchbat III. Hij zag daarin echter geen aanleiding om een onderzoek in te stellen.⁶¹

Tijdens het grote debriefingsonderzoek dat na de terugkeer van het Nederlandse bataljon werd gehouden in september 1995 in Assen,⁶² bleek dat de leiding van het Nederlandse bataljon wellicht ernstige misdrijven had begaan die raak-

ten aan de gepleegde genocide. De debriefingsleiding koos, in overleg met het OM, voor een aanpak waarbij de kans zeer gering was dat tijdens de debriefing iets dergelijks gemeld zou worden.⁶³ In het “Feitenrelaas Debriefing Srebrenica” (de openbare versie van het debriefingsverslag) staat het als volgt: “Met de OvJ te Arnhem is vooraf overeengekomen dat mogelijke strafbare feiten vanuit het onderzoeksteam niet gemeld zullen worden.”⁶⁴

De houding en reactie van het OM is onderzocht door J.A. Van Kemenade, in zijn rapport in opdracht van de regering ‘Omtrent Srebrenica’ (2001).⁶⁵ Ook Van Kemenade was zeer kritisch over de opstelling van het Openbaar Ministerie ten aanzien van de gedragingen van de Nederlandse militairen in Srebrenica. Van Kemenade betichtte het OM ervan bij de informatievoorziening geen grondige of systematische betrokkenheid te hebben getoond:

“Gedurende het proces van informatieverzameling en -verwerking in verband met de val van Srebrenica is geen sprake geweest van een grondige en systematische betrokkenheid van het OM. Defensie had het OM op verschillende momenten niet alleen mondeling, maar ook schriftelijk moeten informeren. Ook zijn niet steeds duidelijke afspraken met het OM gemaakt over mogelijke strafrechtelijk vervolgstappen naar aanleiding van de ingewonnen informatie. Een en ander lijkt mede het gevolg te zijn geweest van tijdsdruk, alsmede van de aanvankelijke fixatie bij alle betrokkenen op het verzamelen van getuigenissen over door de strijdende partijen gepleegde oorlogsmisdrijven en de noodzakelijke verwerking van de traumatische ervaringen door de Dutchbat-ters.

De ontoereikende betrokkenheid van het OM is echter ook in belangrijke mate het gevolg geweest van een te passieve houding van het OM zelf. Gesteld kan worden dat het OM met name in de periode waarin de debriefing werd voorbereid en uitgevoerd, alsmede na de afronding van het debriefingsrapport, te weinig initiatieven heeft genomen om te waarborgen dat informatie omtrent mogelijke strafbare handelingen van militairen in Bosnië tijdig en adequaat door het OM zou worden ontvangen en afgehandeld.

Tijdens de gesprekken die ik heb gevoerd, is aangegeven dat voor zover het de strafrechtelijke aspecten betreft bewust gekozen is voor een terughoudende opstelling. In de gegeven omstandigheden was dit tot op zekere hoogte begrijpelijk. Er bestond een geringe neiging om de militairen – die in zulke moeilijke omstandigheden hadden verkeerd – lastig te vallen met onderzoeken naar mogelijke door hen begane strafbare feiten, voor zover men daar toen al oog voor had. Deze opstelling is echter met het oog op een adequate strafrechtspleging – zeker ook achteraf gezien – ongelukkig en onverstandig. Daarbij dient nadrukkelijk in aanmerking te worden genomen dat een grondig feitenonderzoek weliswaar belastend kan zijn voor de betrokkenen, maar er ook toe kan leiden dat zij van alle blaam worden gezuiverd.

Voor alertheid in dit opzicht bestond bovendien aanleiding omdat kort voor de debriefing er reeds meldingen waren geweest van ernstig wan-gedrag. Weliswaar had zowel intern als strafrechtelijk onderzoek daar-

voor geen bewijs opgeleverd, maar niettemin bestond er voor alle betrokkenen op dat moment – met name gelet op de ernst van het gemelde wangedrag, alsmede de herkomst van de melding – voldoende reden om voorafgaand aan, tijdens en na de debriefing specifiek aandacht te besteden aan de mogelijkheid van strafrechtelijk relevante gedragingen en de procedure die voor de afhandeling daarvan gevolgd had moeten worden.”⁶⁶

Geconcludeerd wordt dat er voldoende aanwijzingen zijn die strafrechtelijk onderzoek naar het handelen van [plaatsvervangend commandant], [commandant] en [adjutant personeelszaken] gerechtvaardigen. Of hen ook daadwerkelijk (medeplichtigheid aan) (internationale) misdrijven kan worden verweten, moet nader worden onderzocht.

Het OM is gehouden een strafrechtelijk onderzoek in te stellen naar de handelingen van de Nederlandse militairen die als schending van de in deze aangifte genoemde regels zijn aan te merken.

Het Genocideverdrag verplicht tot het instellen van een strafrechtelijk onderzoek naar het mogelijke meewerken aan genocide door [commandant], [plaatsvervangend commandant] en [adjutant personeelszaken] op Rizo Mustafic en Ibro en Muhamed Nuhanovic. Het Genocideverdrag bepaalt:

“The Contracting Parties undertake to enact, in accordance with their respective Constitutions, the necessary legislation to give effect to the provisions of the present Convention, and, in particular, to provide effective penalties for persons guilty of genocide or any of the other acts enumerated in article III.”⁶⁷

Deze plicht om te bestraffen omvat mede de plicht om genocide te onderzoeken en te vervolgen.⁶⁸

De plicht om een strafrechtelijk onderzoek in te stellen wanneer iemand wordt vermoord, volgt daarnaast uit het EVRM. Het EVRM is van toepassing op de situatie in Srebrenica. Het Nederlandse bataljon oefende vanaf 11 juli 1995 feitelijk gezag uit op de compound, althans over Rizo Mustafic en Ibro en Muhamed Nuhanovic in de zin van artikel 1 EVRM.⁶⁹

In het kader van artikel 2 EVRM, formuleert het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) de plicht tot strafrechtelijk onderzoek als volgt:

“The obligation to protect the right to life under Article 2 of the Convention, read in conjunction with the State’s general duty under Article 1 of the Convention to “secure to everyone within [its] jurisdiction the rights and freedoms defined in [the] Convention”, also requires by implication that there should be *some form of effective official investigation* when individuals have been killed as a result of the use of force (see, *mutatis mutandis*, the *McCann* judgment cited above, p. 49, § 161, and the *Kaya v. Turkey* judgment of 19 February 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-I, p. 324, § 86). The essential purpose of such investigation is to secure the effective implementation of the domestic laws which protect the right to life and, in those cases involving State agents or bodies, to ensure their accountability for deaths occurring under their responsibility. What form of investigation will

achieve those purposes may vary in different circumstances.”⁷⁰ (cursivering toegevoegd)

Volgens het Europese Hof dient het OM zelf het initiatief te nemen tot een strafrechtelijk onderzoek. Het kan dit niet overlaten aan de slachtoffers:

“However, whatever mode is employed, *the authorities must act of their own motion, once the matter has come to their attention. They cannot leave it to the initiative of the next of kin* either to lodge a formal complaint or to take responsibility for the conduct of any investigative procedures (see, for example, *mutatis mutandis, İlhan v. Turkey* [GC] no. 22277/93, ECHR 2000-VII, § 63).”⁷¹ (cursivering toegevoegd)

Ook onder het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (IVBPR) heeft de Nederlandse Staat een plicht om mogelijke schendingen van het recht op leven te vervolgen.⁷²

Cliënt Hasan Nuhanovic en cliënten Mustafic hebben tevens een civiele zaak tegen de Nederlandse Staat aangespannen betreffende de gedragingen van de Nederlandse militairen jegens hun familieleden in juli 1995. Strafrechtelijke vervolging is echter een zelfstandige plicht van de Staat en slachtoffers hebben hierbij een zelfstandig belang. Er staan fundamentele waarden en essentiële aspecten van het leven van cliënten op het spel die alleen door het strafrecht adequaat beschermd kunnen worden.⁷³

Verzoek

Wij verzoeken u namens cliënten Hasan Nuhanovic, Mehida Mustafic-Mujic, Alma en Damir Mustafic deze aangifte met de daarbij gaande bewijsstukken in behandeling te nemen en een strafrechtelijk onderzoek in te stellen naar het handelen en nalaten van commandant [commandant], plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] en adjudant [adjudant personeelszaken].

Wij verzoeken u, conform de eisen van EVRM, cliënten te betrekken bij uw onderzoek ten einde hun legitieme belangen te waarborgen.

Wij verzoeken u ons op de hoogte houden van de vorderingen in uw onderzoek.

Met vriendelijke groet,

Liesbeth Zegveld

Anne Scheltema Beduin

Bijlagen

1. VN Veiligheidsraad Resoluties 743 (1992), 819 (1993) en 836 (1993)
2. Report of the Secretary-General: 'The fall of Srebrenica' (15 November 1999; UN Doc.: A/54/549)
3. Salarislijst lokale medewerkers Potocari
4. Brief van bataljons adjudant H. Bosch (12 januari 1996)
5. NIOD, *Srebrenica een 'veilig' gebied* (Uitgeverij Boom, Amsterdam: 2002), relevante pagina's.
6. Voorlopig getuigenverhoor [adjudant personeelszaken] (12 mei 2005, rechtbank 's-Gravenhage)
7. Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (9 juni 2005, rechtbank 's-Gravenhage)
8. Voorlopig getuigenverhoor [commandant] (16 juni 2005, rechtbank 's-Gravenhage)
9. Parlementaire enquêtecommissie Srebrenica, *Missie zonder vrede*, verhooren (TK 2002-2003, 28 506, nr. 5), pp. 74-76, 331-335, 345, 353 en 627-630
10. Voorlopig getuigenverhoor Van Baal (23 juni 2005, rechtbank 's-Gravenhage)
11. [Commandant], *Srebrenica, who cares? Een puzzel van de werkelijkheid* (Arko, Nieuwegein: 1998), pp. 9, 10 en 214-219
12. Notitie Bgen. C.H. Nicolai aan DCBC en de KL-Crisisstaff, 'laatste Dagen Dutchbat in Srebrenica' (16 augustus 1995)
13. [Adjudant personeelszaken] in *Rotterdams Dagblad* (17 augustus 1995)
14. Voorlopig getuigenverhoor A. de Haan (12 mei 2005, rechtbank 's-Gravenhage)
15. Voorlopig getuigenverhoor J.J.C. Voorhoeve (30 juni 2005, rechtbank 's-Gravenhage)
16. Verslag [commandant] aan de Minister van Defensie (29 augustus 1995)
17. Getuigenis van [plaatsvervangend commandant] in: *ICTY Prosecution v. Krstic*, Case No.: IT-98-33 (4 april 2000)
18. UNMO rapporten 10 juli 1995 (10:00-10:20 uur), 12 juli 1995 (06:39 uur en 07:46 uur), 13 juli 1995 (11:00 uur en 14:30-15:30 uur) en 14 juli 1995 (14:14 uur)
19. Getuigenis van Kingori in: *ICTY Prosecution v. Krstic*, Case No.: IT-98-33 (31 maart 2000)
20. Hoorzitting Tijdelijke Commissie Besluitvorming Uitzendingen (31 mei 2000)

21. Parlementaire enquêtecommissie Srebrenica, *Missie zonder vrede*, eindrapport (TK 2002-2003 28 506 nr. 3), pp. 441-443
22. Overeenkomst Mladic-Smith, d.d. 19 juli 1995
23. Emir Suljagic, 'Postcards from the Grave'
24. Passengerslist convoy dutchbat ccoy
25. UNMO, fax De Haan (29 september 1995), fax Kingori (28 september 1995) en fax Tetteh (8 september 1995)
26. Internationaal Gerechtshof, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)* (uitspraak d.d. 26 februari 2007), paras. 295-299 en 430-431
27. ICTY Case No.: IT-98-33, *ICTY Prosecution v. Krstic* (uitspraak d.d. 2 augustus 2001), paras. 539-602
28. ICTY Case No.: IT-95-17/1-T, *ICTY Prosecutor v. Anto Furundzija*, (uitspraak d.d. 10 december 1998), paras. 243-244
29. W. Schabas, *Genocide in International Law* (2000), pp. 300-303
30. F. Westerman, NRC Handelsblad (21 oktober 1995)
31. Brieven Nederlandse Staat aan Hasan Nuhanovic en de familie Mustafic d.d. 14 februari 2003
32. SOFA afgesloten tussen UNPROFOR en Bosnië Herzegovina op 15 mei 1993 (UN Treaty Series, No. 30006)
33. Prof. mr. G.L. Coolen, 'Welke rechter is bevoegd tot kennisneming van oorlogsmisdrijven?' (Trema, nr. 6a (1997))
34. P.H. Kooijmans, *Internationaal Publiekrecht in vogelvlucht* (Kluwer, 8^e druk: 2000), pp. 174-177
35. *Mpambara* zaak, Rechtbank 's-Gravenhage (23 maart 2009; LJN: BI2444), hoofdstuk 16
36. Feitenrelaas Debriefing Srebrenica (1 september 1999), pp. 1-2
37. Rapport Van Kemenade, 'Omtrent Srebrenica' (1999)
38. O. Ben-Naftali en M. Sharon, 'What the ICJ did not say about the Duty to Punish Genocide: The Missing Pieces in a Puzzle' *Journal of International Criminal Justice* (2007)
39. EHRM, *Hugh Jordan v. the UK*, Application no. 24746/94 (uitspraak d.d. 4 mei 2001), paras. 106-109
40. Convention on the privileges and immunities of the United Nations (13 februari 1946)
41. EHRM, *Issa and others v. Turkey*, Application no. 31821/96 (uitspraak d.d. 16 november 2004), paras. 60-78
42. EHRM, *Öcalan v. Turkey*, Application no. 46221/99 (uitspraak d.d. 12 mei 2005), paras. 84-97

43. Internationaal Gerechtshof “*Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*” (advisory opinion van 9 juli 2004), paras. 100-114
44. Human Rights Committee (HRC), Concluding Observations of the HRC on the Netherlands (adopted during HRC’s 72nd Session d.d. 27 augustus 2001; CCPR/CO/72/NET)
45. Replies of the Government of the Netherlands to the concerns expressed by the Human Rights Committee (29 april 2003; CCPR/CO/72/NET/Add.1)
46. Human Rights Committee (HRC), General Comment No. 31 [80], Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant, d.d. 26 mei 2004 (CCPR/C/21/Rev.1/Add.13)
47. EHRM, *X en Y tegen Nederland*, NJ 1985/525, Application no. 8978/80 (uitspraak d.d. 26 maart 1985)
48. Notulen ministerraad (11 juli 1995), gepubliceerd op website van Nova

Eindnoten

¹ VN Veiligheidsraad Resolutie 743 (1992) (**bijlage 1**).

² Zepa, Goražde, Bihać, Sarajevo, Tuzla en Srebrenica waren tot veilig gebied uitgeroepen.

³ VN Veiligheidsraad Resolutie 819 (1993) (**bijlage 1**).

⁴ In de VN Veiligheidsraad Resolutie 836 (1993) (**bijlage 1**), breidde de Veiligheidsraad het mandaat van UNPROFOR uit teneinde het in staat te stellen om aanvallen op de enclave Srebrenica af te wenden en de enclave te beschermen (paras. 5 en 9). Op grond van een analyse van de resoluties en rapporten van de VN-Veiligheidsraad omschreef de VN Secretaris-Generaal de opdracht van UNPROFOR als volgt: Report of the Secretary-General: 'The fall of Srebrenica' (**bijlage 2**), para. 150: "*to protect the civilian populations of the designated safe areas against attacks and other hostile acts, through the presence of its troops and, if necessary, through the application of airpower, in accordance with agreed procedures*". (cursivering toegevoegd)

⁵ Salarislijst lokale medewerkers Potocari (**bijlage 3**); brief van bataljons adjudant H. Bosch d.d. 12 januari 1996 (**bijlage 4**); en NIOD, 'Srebrenica een 'veilig' gebied' (hierna: NIOD) (**bijlage 5**), p. 2760: "Bij een poging tot reconstructie van de gang rond de opstelling van de lijst van 29 [personen die behoorden tot het lokaal personeel dat werkte voor het Nederlandse bataljon, advocaten], werd duidelijk dat Mustafic een van degenen was wier naam op de lijst voorkwamen. Weliswaar beschikte hij niet over een VN-pasje, maar wel over een soort doorlopende arbeidsovereenkomst vanaf het moment dat het eerste Nederlandse bataljon de enclave had betreden."

⁶ Voorlopig getuigenverhoor [adjudant personeelszaken] bij de rechtbank Den Haag op 12 mei 2005 (**bijlage 6**), p. 5: "Rizo zat apart"; en p. 8: "Mustafic en zijn familie waren in zijn eigen kantoor op de compound."

⁷ De UNMO's vormden een militair onderdeel van UNPROFOR. Het waren beroepsmilitairen belast met (onder andere) de monitoring van de strijdende partijen in het operatiegebied van de vredesmissie en het verzamelen van betrouwbare informatie voor het VN Secretariaat in New York en voor de vredesmacht. Zie NIOD (**bijlage 5**), pp. 1186-1187.

⁸ Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), p. 2: "Nadat formeel besloten was de compound af te sluiten, kon er geen stroom mensen meer door het gat in het hek. Wij weten niet of er daarna nog mensen op de compound zijn gekomen. Nadat het hek was afgesloten hebben wij geen expliciete instructie gegeven dat er geen mensen meer op de compound mochten komen. Het hek was gewoon dicht, de situatie was duidelijk. (...) De compound was het best geschikt om onder te brengen gezien de inhoud van de opdracht om menselijk leed te voorkomen. De compound was goed te controleren."; en p. 7: "De mensen konden de compound niet verlaten." Zie ook voorlopig getuigenverhoor [commandant], bij de rechtbank Den Haag op 16 juni 2005 (**bijlage 8**), p. 2: "Ik wilde een soort veiligheid garanderen door troepen buiten de poort te houden."

⁹ Na de val van de enclave, op de avond van 11 juli en de ochtend van 12 juli 1995, vonden in totaal drie besprekingen plaats tussen de commandant van Dutchbat, overste [commandant], en de commandant van de Bosnische Serviërs, generaal Mladic. Tijdens die besprekingen is onder meer besproken dat de vluchtelingen uit de enclave zouden worden geëvacueerd. Uit de besprekingen werd duidelijk dat Mladic de vluchtelingen in vijf groepen wilde afvoeren: eerst de gewonden, dan de vrouwen en kinderen, dan de mannen en ten slotte het Nederlandse bataljon met het aan het bataljon toegevoegde lokale personeel. Parlementaire enquêtecommissie Srebrenica, verhoren (**bijlage 9**), p. 627: "[Minister van defensie Voorhoeve]: Mladic had gezegd dat de vluchtelingen in vijf verschillende groepen zouden worden gedeporteerd: eerst de gewonden, dan de vrouwen en kinderen, dan de mannen en ten slotte Dutchbat. Dat was de eerste mededeling." De afvoer van de vluchtelingen door de Bosnische Serviërs bestond eruit dat de mannen uit de menigte werden geselecteerd en ondergebracht in een wit huis (verder: het witte huis), naar zeggen van generaal Mladic om te worden gescreend. De moslimvrouwen en jonge kinderen werden door de Bosnische Serviërs in bussen weggevoerd naar Kladanj, op de grens van de Moslim-Kroatische Federatie.

De evacuatie van de vluchtelingen staat niet in het mandaat van het Nederlandse bataljon, noch heeft het bataljon daartoe opdracht gekregen van de VN. Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), p. 6: "De instructie tot evacuatie van de chef-staf

in Sarajevo [dat is generaal Nicolai, advocaten] was mondeling aan overste [commandant], ik heb geen schriftelijke instructie gezien.” De plaatsvervangend bevelhebber van de landmacht in Den Haag, generaal-majoor Van Baal, verklaart hierover in het voorlopig getuigenverhoor (**bijlage 10**), p. 5: “de opdracht van [de waarnemend commandant van UNPROFOR in Sarajevo, de Fransman] generaal Gobilliard aan overste [commandant] was (...) geen opdracht om een evacuatie voor te bereiden. Dat stond niet in de (...) opdracht.” Op 11 juli 1995 luidt de opdracht van generaal Gobilliard de VN: “Take all reasonable measures to protect refugees and civilians in your care”. [Commandant] schrijft in de kantlijn bij die opdracht: “niet mogelijk” (voorlopig getuigenverhoor [commandant] (**bijlage 8**), p. 2 en [commandant], *Srebrenica, who cares? Een puzzel van de werkelijkheid* (**bijlage 11**), p. 340).

De reden om alle vluchtelingen zo snel mogelijk te evacueren, ligt in het eigen belang van het Nederlandse bataljon de enclave zo snel als mogelijk te verlaten. De Nederlandse Staat realiseert zich evenwel dat het bataljon Srebrenica niet kan verlaten zolang de moslimvluchtelingen daar nog aanwezig zijn. De vluchtelingen kunnen niet worden achtergelaten. Zie ook NIOD (**bijlage 5**), p. 2460: “Een complicerende factor die zich bij het vertrek van Dutchbat al snel voordeed was het lot van de bevolking. De overweging om Dutchbat zo snel mogelijk uit Srebrenica te krijgen, bleef op de niveau’s waarover hieromtrent besluiten werden genomen echter toch leidend.” De wens van Nederland om alle vluchtelingen zo snel mogelijk te evacueren, loopt parallel met de wens van de Serviërs om de vluchtelingen af te voeren. Bij de deportatie scheiden de Serviërs de mannen van vrouwen en kinderen. Iets waar Nederland niet blij mee is, maar waar het gezien de wens om zo snel mogelijk te vertrekken, de ogen voor sluit. Zie de notitie van Nicolai aan DCBC en de KL-Crisisstaff, ‘laatste Dagen Dutchbat in Srebrenica’ (16 augustus 1995) (**bijlage 12**), p. 2: “Wel heb ik mijn bedenkingen geuit tegen het scheiden en ondervragen van mannen in de leeftijd van 18 tot 55 jaar. Hij [commandant, advocaten] vertelde mij dat dit slechts een academisch probleem was, daar de enige mannen die in die leeftijd in de compound verbleven local employees waren.” Parlementaire enquêtecommissie Srebrenica, verhoren (**bijlage 9**), p. 627: “[Voorhoeve]: Volgens die notulen [van de ministerraadsvergadering van 11 juli ‘s avonds, advocaten] heb ik opgemerkt: Ik ben bang dat de mannen worden vermoord. (...) Ik geloof dat mijn opmerking sloeg op het feit dat er in die enorme vluchtelingenmassa rondom het kampement voornamelijk vrouwen, kinderen en ouderen waren en dat er weinig mannen bij waren, maar dat mijn vrees was dat als zich daarin nog mannen bevonden en eruit zouden worden gehaald, die mannen wel eens het allerergste lot beschoren kon zijn.”

¹⁰ Zowel de Nederlandse militairen in Srebrenica als de legerleiding en de Regering in Den Haag waren op de hoogte van de misdaden tegen de moslimmannen die door de Bosnische Serviërs werden gepleegd tussen 11 en 21 juli 1995. Men was getuige van executies van individuele moslimmannen rond de basis van het Nederlandse bataljon; men zag de scheiding van de moslimmannen en wist van hun vermeende ondervraging in het witte huis; Nederlandse militairen hadden de stapels identiteitspapieren die voor verbranding op een hoop vóór het witte huis waren gegooid gezien; het Nederlandse bataljon had de aparte afvoer van de moslimmannen en -jongens waargenomen; men wist dat de moslimmannen en -jongens niet aankwamen in het gebied onder controle van Moslim-Kroatische Federatie; men wist van het voetbalveld in Bratunac waar duizenden moslimmannen en -jongens enige tijd verbleven. Nederlandse militairen hebben executies van individuele moslimmannen en -jongens waargenomen: [adjutant personeelszaken] in Rotterdams Dagblad, 17 augustus 1995 (**bijlage 13**): “Daar zagen we negen of tien vermoorde mannen in burgerkledij (...). Ik weet niet of het moslimstrijders waren. Maar dat onderscheid hebben de Serviërs ook niet gemaakt: vrouwen, kinderen en bejaarden gingen naar de vluchtelingenkamp Tuzla, maar alle moslimmannen tussen 18 en 45 jaar werden krijgsgevangen genomen.” Deze waarnemingen zijn aan de Minister van Defensie gemeld. Voorlopig getuigenverhoor [adjutant personeelszaken] (**bijlage 6**), p. 3: “Aan wie van uw superieuren heeft u uw waarneming van de 9 of 10 lijken gemeld? Dit heb ik gemeld aan overste [commandant]. Dezelfde dag nog, op 12 juli in de middag. De melding en de waarneming heb ik direct op de compound gemeld.” NIOD (**bijlage 5**), p. 2721: “[Commandant] heeft tegenover het Tribunaal verklaard dat hij op 13 juli slechts twee rapporten heeft ontvangen: de melding van de negen tot tien lijken en de ene executie. Tegen het NIOD zei hij dat hij ook met [adjutant personeelszaken] had gesproken en dat hij naar aanleiding van diens verhaal en dat van Rutten geconcludeerd had dat de deportatie in een chaos aan

het ontaarden was.” Voorlopig getuigenverhoor De Haan (**bijlage 14**), p. 7: “Dode lichamen heb ik gezien, de dag waarop weet ik niet meer precies, ik heb op een km of 1500 m ten zuiden van de compound een van de dagen dat ik buiten was een drie, nee een tweetal (getuige verklaart tijdens het voorlezen van deze verklaring dat hij een drietal dode lichamen heeft waargenomen) dode lichamen gezien langs de kant van de weg. Ik denk dat het geweest is op de dag dat de transporten van de eerste vluchtelingen begonnen waren. Rapportages van Kingori dat hij dode lichamen heeft gezien heb ik ook gekregen. Hij heeft hier melding van gedaan en zou het opnemen in de dagrapportage. Hij meldde dat hij buiten de compound enige dode moslimmannen heeft gezien. Ik heb gezegd dat hij dit in de melding op moest nemen. Op dat moment waren er nog vluchtelingen volgens mij.” Voorlopig getuigenverhoor J.J.C. Voorhoeve, bij de rechtbank Den Haag op 30 juni 2005 (**bijlage 15**), p. 8: “Op een gegeven moment bereikte mij het bericht dat er 9 of 11 lijken waren gevonden en dat daar een militair naar was gaan kijken. Mij bereikte ook het bericht dat er verschillende schoten waren gehoord. Op 12 en 13 juli was niet duidelijk wat geruchten en wat feiten waren, maar er was reden genoeg om er zeer bezorgd over te zijn.”

Het was het Nederlandse bataljon bekend dat de mannen werden gescheiden en ‘gescreend’. Voorlopig getuigenverhoor De Haan (**bijlage 14**), p. 5: “het is correct dat ik op 12 juli geprobeerd heb van Mladic een verklaring te krijgen over de reden van de afscheiding van de mannen. (...) Dit gesprek heb ik volgens mij wel doorgegeven aan Dutchbat.” NIOD (**bijlage 5**), p. 2690: “Het beeld dat het toezicht van Dutchbat op de vluchtelingen in de nacht van 12 op 13 juli afdoende is geweest blijkt onhoudbaar, ook al werd in die dagen zelf nog wel die suggestie gewekt. Christina Schmitz van MSF [Médecins sans Frontières (Artsen zonder Grenzen), advocaten], dat een post had opgericht tussen de vluchtelingen, drukte tegenover [commandant] en [plaatsvervangend commandant] haar bezorgdheid uit over de mannen die werden afgescheiden en doorgeleid naar een woning waar ze verhoord zouden worden.” NIOD (**bijlage 5**), p. 2649: “Ook Van Duijn constateerde dat mannen uit de rij werden gehaald en naar een huis werden afgevoerd.” NIOD (**bijlage 5**), p. 2740: “Ook [Van Duijn] probeerde (...) in bepaalde gevallen de afscheiding van mannen te voorkomen, ook al was hij in de veronderstelling dat zij slechts voor verhoor werden meegenomen en als krijgsgevangenen zouden worden behandeld.” Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), p. 7: “Buiten de compound stonden Bosnische Serviërs. Wij deden naast de Serven een poging om zelf de mensen te begidsen naar de bussen. Buiten de poort werden de mannen er uit gehaald voor ondervraging in het witte huis.” Verslag [commandant] van 29 augustus 1995 aan de Minister van Defensie (**bijlage 16**), p. 8: “Ook geeft hij [Mladic, advocaten] aan dat hij de evacuatie van de vluchtelingen in een bepaalde volgorde wil uitvoeren (...). Ten aanzien van de weerbare mannen bepaalt hij dat deze eerst worden gescreend”. Voorlopig getuigenverhoor [commandant] (**bijlage 8**), p. 5-6: “Ik maakte bezwaar tegen dit plan omdat je niet hoort te screenen. Je kunt krijgsgevangenen ondervragen. Maar dit waren burgers. Het was een verrassend feit dat een burger mij ging uitleggen dat mannen gescreend gingen worden en daar heb ik bezwaar tegen gemaakt. Ik weet niet meer precies wat ik heb gezegd (...).” [Commandant], *Srebrenica, who cares? Een puzzel van de werkelijkheid* (**bijlage 11**), p. 217: “Als ik [op 12 juli, advocaten] omstreeks zes uur ’s avonds voor de eerste maal de gelegenheid heb om Sector North East op de hoogte te brengen van het verloop van de evacuatie tot nu toe (...) Op dit moment weet ik niet wat er aan de hand is en ook Brantz vertel ik dat de BSA zich niets aantrekt van hetgeen vanochtend besproken is. (...) Er zijn geruchten dat de vluchtelingen er ergens onderweg worden uitgezet, op welke lokatie is niet bekend en er is geen bevestiging. Ik ben bang dat er iets misgaat, spreek mijn verontrusting uit en verzoek hem om het één en ander te verifiëren. Ook de bevolking begint zich zorgen te maken hetgeen aanvankelijk wordt verwoord in een faxbericht dat door het vluchtelingencomité wordt opgesteld naar aanleiding van een bespreking die ik zojuist met ze heb gehad”. Notitie Nicolai aan DCBC en de KL-Crisisstaff, ‘laatste Dagen Dutchbat in Srebrenica’ (16 augustus 1995) (**bijlage 12**), p. 2. Parlementaire enquêtecommissie Srebrenica, verhoren (**bijlage 9**), p. 627 en pp. 629-630: “De heer Voorhoeve: De instelling was dat Dutchbat moest helpen waar het kon en niet moest meewerken aan afzichtelijke dingen, aan principieel verkeerde zaken zoals het scheiden van mannen en vrouwen. Mladic had gezegd dat de vluchtelingen in vijf verschillende groepen zouden worden gedeporteerd: eerst de gewonden, dan de vrouwen en kinderen, dan de mannen en ten slotte Dutchbat. Dat was de eerste mededeling. Toen mij dit bericht bereikte, zaten wij bijeen in het DCBC. Ik heb het nu over de ochtend van de 12^e. Wij stelden snel vast dat aan

het verdelen van deze massa mensen in verschillende deportatiecategorïen heel grote risico's waren verbonden. De heer Koenders: Vond die bijeenkomst plaats na het telefoongesprek dat u had met de overste [commandant]? De heer Voorhoeve: Ja, dat was daarna, ergens op de 12^e." Voorlopig getuigenverhoor Voorhoeve (**bijlage 15**), p. 7: "Mijn zorg over de situatie nam met de dag toe"; p. 4: "Ik maakte me zorgen dat de moslimmannen dreigde te worden vermoord. Ik had een gerucht vernomen dat er zich onder de vluchtelingen vrijwel geen mannen bevonden. (...) Een aantal mannen dat zich wél in de vluchtelingengroep zou mogelijk worden onderzocht door de Serviërs over betrokkenheid bij wat zij noemden oorlogsmisdaden. Ik had toen al wel een zeer pessimistische visie over het optreden van Servische militairen. Mijn vrees was dat de mannen niet terug zouden komen"; en p. 5: "De BSA was bereid tot assisteren van vluchtelingen uit de enclave, wist u daarvan? Dat is heel goed mogelijk, daar moest natuurlijk met grote argwaan naar worden gekeken."

Het was het Nederlandse bataljon bovendien duidelijk dat de 'screening' meer inhield dan uitsluitend ondervraging en dat in het witte huis de moslimmannen werden mishandeld. NIOD (**bijlage 5**), pp. 2719-2720: "Rutten heeft het Witte Huis geïnspecteerd en heeft daar de doodsangst in de ogen gezien en heeft dit aan [commandant] gerapporteerd"; p. 2718: "Onderweg stuitte hij [Rutten, advocaten] op het huis dat gebruikt werd voor de zogenaamde ondervraging van Bosnische mannen en dat bekend zou worden als 'het Witte Huis'. Hij zag toen al dat al hun persoonlijke bezittingen, waaronder identiteitspapieren, buiten op een hoop waren gegooid"; en p. 2740: "Pas aan het einde van de middag viel hem [Van Duijn, advocaten] op dat de afgevoerden al hun identiteitspapieren op een hoop moesten gooien. Dat was vreemd, als de mannen verhoord en als gevangene geregistreerd moesten worden. Zijn groeiende angstige vermoeden werd bevestigd toen hij op een vraag aan een VRS-militair het antwoord kreeg dat de mannen 'die papieren toch niet meer nodig zullen hebben'. Pas op dat moment daagde hem wat er gaande was. Naar eigen zeggen rapporteerde hij zijn vermoeden in de lijn, via de portofoon." Parlementaire enquêtecommissie Srebrenica, verhoren (**bijlage 9**), p. 76: "[plaatsvervangend commandant] Toen de situatie bij het witte huis verergerde – ik doel op de wijze waarop de Serven met de mannen omgingen – kon dat een trigger zijn om de evacuatie te stoppen. Wij hebben er ook over nagedacht of dat het moment was om te stoppen. (...) Ik begon te vermoeden dat het er al ernstiger uitzag voor de mannen dan je vooraf kon veronderstellen. (...) Wij kregen al vrij snel meldingen dat na een aantal keren de blauwe bus niet meer op het uitstappunt aan de grens bij Kladanj verscheen, dus het was duidelijk dat zij de mannen apart hielden." Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), p. 5: "(...) de situatie ten aanzien van de mannen bij het Witte Huis in de middag van de 12^e dreigde te verslechteren"; en p. 6: "De situatie van de mannen in het Witte Huis escaleerde."

Ook de UNMO's rapporteerden dagelijks over de dreiging voor de moslimmannen, hun afscheiding en de gang van zaken rondom het witte huis. Plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] zette de UNMO's in om informatie te verkrijgen. Getuigenis van [plaatsvervangend commandant], 4 april 2000 in: *ICTY Prosecution v. Krstic* (**bijlage 17**), p. 2039 [over het witte huis]: "A. They were separated and they were interrogated in a house about 300, 400 metres outside of our main gate. In an increasing amount, I got reports that the interrogation was done with physical violence, and I sent down first the UNMOS, United Nations Military Observers, who were – we had a party of UNMOS within the enclave – to check whether the amount of men that went into the house was the same that came out. When they came out, they were brought into a blue bus, and that bus went with the other buses outside the enclave"; en pp. 2040-2041: "A couple of my officers went down there. I sent down there the UNMOS. The reports then were that they were not friendly, but nothing serious happened. But going into the 12th, it got more serious, it got more violent. In the end we were not able to send down a patrol. Every time I got a report, I tried to send down a patrol to the White House. But by the end of the 12th, it was obvious we were not in control anymore, because our patrols were stopped by armed Serbs and outnumbered our forces without, so we couldn't approach the White House anymore." UNMO rapport, 10 juli 1995 (**bijlage 18**), p. 1: "SMO's assessment: (...) In the Srebrenica enclave the sit is progressively worse. If this continues a massacre is possible." Voorlopig getuigenverhoor De Haan (**bijlage 14**), p. 5: "Ik ben op twaalf juli, op alle dagen trouwens, wel buiten geweest, in die periode heb ik een wit huis gezien waar mannen naar binnen gingen en heb ik geen onregelmatigheden ten aanzien van die mensen

geconstateerd. (...) Ik heb bij dat huis een hele hoop persoonlijke bezittingen zien liggen. Kleding in doeken gewikkeld, dichtgeknoopt”; en p. 6: “daarna heb ik deze plek verlaten en ben ik in de omgeving van de compound tussen de vluchtelingen in gaan kijken, ik zag daar wanhoop en ellende. Daar probeerde vrouwen mij aan te klampen. Ik snapte natuurlijk wel dat de mensen om bescherming vroegen, tegen de Serven natuurlijk.” Getuigenis van Kingori, 31 maart 2000 in: *ICTY Prosecution v. Krstic* (**bijlage 19**), p. 1808: “If I can start with the White Building, I was personally there, and I saw the men being taken towards that building. They were being forced to leave their belongings at the road junction with the truck that leads to the building just somewhere there, all their belongings. By that I mean even the money they had, the pocketknives they had, their wallets, and any other belongings, maybe bags and all that. They were leaving all of them out there before they entered the building”; en p. 1816: “Q. Now, let me ask you to turn your attention to the 13th of July. Did the separations that you’ve described witnessing on the 12th of July continue on the 13th? A. Yes, Your Honour, they did. Q. Can you describe to the Judges the separation process that you saw on the 13th? A. The separation on the 13th was just almost a continuation of what was happening earlier; it was only that now – It was almost a continuation of the same, as I can see. Q. Now, again, when you say “almost a continuation,” were males separated and taken to one of the two locations that you’ve previously described, and were they forced to abandon their belongings at those locations? A. At this time no men were being taken to that – to the White House, but at least they were still abandoning their belongings, they were being forced to leave their belongings. Because some of these at that time were those who were in the DutchBat Compound.”

Het was de Nederlandse militairen bovendien bekend dat – al dan niet ná ‘screening’ – de mannen niet in dezelfde bus werden vervoerd als de vrouwen. Commandant [commandant], maar ook minister van Defensie Voorhoeve wisten dat de mannen naar het voetbalstadion in Bratunac gebracht werden. Tevens werden uit die richting schoten gehoord. Voorlopig getuigenverhoor [adjutant personeelszaken] (**bijlage 6**), p. 4: “We hoorden af en toe schoten. Geen ratelend gevechtvuur, maar schoten met tussenpauzes. Om mensen te executeren. (...) [vraag:] Wanneer hoorde u dat. (...) [antwoord:] Het waren geen normale geluiden. Dit was op 12 of 13 juli, misschien daarna ook nog wel maar dat weet ik niet meer. [vraag:] Heeft u dit gerapporteerd? Wat is hier vervolgens mee gedaan? [antwoord:] Nee, dat was niet nodig. Iedereen kon het horen. (...) We konden het onderscheid horen tussen gewone schoten en battlenoise.” UNMO rapport, 14 juli 1995 (**bijlage 18**): “We also hear some shooting from the area of Bratunac. We again can’t investigate what is going on over there. Because the men were taken there in separate buses we fear for the worse.” Voorlopig getuigenverhoor De Haan (**bijlage 14**), p. 6: “Bericht 14 juli, deze tekst is van ons team afkomstig, aan het hoofdkwartier in Tuzla. We fear for the worse: wij vrezen dat in die omgeving van Bratunac mensen beschoten werden, met name Moslims. De relatie met de opmerking over de bussen is het feit dat mannen apart genomen worden en dat natuurlijk een indicatie is dat die mensen extra bekeken worden en waarschijnlijk anders zullen worden behandeld dan de anderen in het konvooi. Wij hebben gezien dat de mannen apart werden genomen. Op het moment dat het grootste deel vervoerd werd (12, 13 juli, die periode) zagen we dat er bussen met alleen mannen wegreden. De combinatie van het apart vervoeren van mannen en het later horen van schoten deed ons vrezen voor het ergste.” NIOD (**bijlage 5**), p. 2377: “[commandant] had ook geëist dat de mannen die naar het stadion in Bratunac werden afgevoerd, terug zouden worden gebracht.” Hoorzitting Tijdelijke Commissie Besluitvorming Uitzendingen, 31 mei 2000 (**bijlage 20**), p. 208: “[Vraag] De heer Rehwinkel: Op welk moment kreeg u voor het eerst van Nederlandse militairen de informatie dat zij getuige waren geweest van executies door Bosnische Serviërs tijdens en na de val van Srebrenica. [Antwoord] De heer Voorhoeve: Dit zal op de 13^e zijn geweest. Ik heb dit via via gehoord. Toen werd mij bericht dat een militair negen lijken had gezien van mensen die van achteren door het hoofd waren geschoten. Overigens werd al op de 12^e bericht dat mannen uit die enorm menigte, vrouwen, kinderen en ouderen waren gehaald. Dit waren mannen die niet mee waren getrokken met de grote groep mannen die naar centraal Bosnië wilden. Er werd gemeld dat er mannen uit de compound waren gehaald door de Serviërs zogenaamd voor ondervraging over het mogelijk hebben gepleegd van oorlogsmisdaden. (...) Vanaf dat moment hielden wij natuurlijk ons hart vast. Wat gebeurt er met mannen die worden afgevoerd voor ondervraging? Toen werd er ook gemeld, ik geloof het eerst door de internationale pers, dat er in Bratunac, een dorpje ten noorden van Srebrenica, een voetbalveld zou zijn waarop duizenden mannen zouden zijn gesignaleerd.”

Het was bovendien bekend dat geen van de mannen die, gescheiden, door de Bosnische Serviers waren gedeporteerd, aankwamen op de bestemming in Kladanj in het gebied van de Moslim-Kroatische Federatie, waar de vrouwen en kinderen naar toe werden gebracht. UNMO rapport, 13 juli 1995, 15:30 uur, 'Refugee situation at Kladanj' (**bijlage 18**): "Pakistani UNMO visited the transfer point. (...) No men over the age of 12 were observed and very few over 60." Getuigenis van [plaatsvervangend commandant] in *Krstic* (**bijlage 17**), pp. 2029-2030: "[plaatsvervangend commandant]: It was obvious that the men were not arriving in the Kladanj area, on the evening of the 12th. We checked that, at least at HQ. I asked there whether there were men between the masses of refugees coming across at the Kladanj crossing point. So at least they were kept in a kind of concentration camps. In the worst case, they were killed." Voorlopig getuigenverhoor [commandant] (**bijlage 8**), p. 7: "Geciteerd wordt uit de verklaring van de heer [plaatsvervangend commandant] voor het Joegoslaviëtribunaal in de zaak tegen *Krstic* (pp. 2029-30): de mannen kwamen duidelijk niet aan in Kladanje na de 12^e. Heeft [plaatsvervangend commandant] dit punt met mij besproken? Ja, we praatten er over aan het einde van de 12^e." Voorlopig getuigenverhoor Voorhoeve (**bijlage 15**), p. 8: "Het meerijden van blauwhelmen met bussen en het volgen van de bussen door voertuigen van UNPROFOR werd niet toegelaten. Toen dat bericht ons bereikte heb ik opdracht gegeven aan commodore Hilderink om UNPROFOR in te lichten dat de blauwhelmen niet aan deze scheiding mee zouden werken. Omdat ik het bericht zo onheilspellend vond, heb ik de volgende ochtend generaal Nicolai nog een keer gebeld. Hij was op dat moment in gesprek en daarom kreeg ik zijn assistent De Ruiter te spreken. Aan hem heb ik mijn zorgen geuit."

Tegelijkertijd realiseert plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] zich dat de Bosnische Serviërs misdaden begaan tegenover de mannen onder de vluchtelingen, zoals blijkt uit het opstellen van een namenlijst met daarop de namen van 239 moslimmannen, welke diende als bewijs van hun aanwezigheid en ter bescherming. Zie het eindrapport van de parlementaire enquêtecommissie Srebrenica, *Missie zonder vrede* (**bijlage 21**), pp. 442-443. Zie ook het voorlopig getuigenverhoor [commandant] (**bijlage 8**), p. 7: "Voorgelegd wordt een citaat uit het NIOD-rapport pag. 2745, over het punt dat er besproken is om een lijst met namen van mannen op te stellen die zich op de compound bevonden (lijst van 239). Ik was toen bekend met deze lijst, ik heb hem zelf gefaxt, zowel naar Tuzla als naar Nederland. (...) Mr. Zegveld vraagt mij over de lijst van 239: ja, dat deze lijst werd opgesteld heb ik in ieder geval (op de 13^e) aan Brantz doorgegeven en ook aan generaal-majoor Van Baal in Den Haag, denk ik. Dit heb ik niet al op 12 juli laten weten aan Brantz. De lijst is geplakt aan een standaardfaxbericht en daar staat een tijdstip op. Productie 2, verslag 29 augustus 1995, pagina. 9, 15e regel van boven. Daarin meld ik dat in één geval weerbare mannen in een aparte bus werden vervoerd. Het is heel goed mogelijk dat ik dat later op die dag, de 12e juli, gemeld heb aan De Ruiter of aan Nicolai zelf." Voorlopig getuigenverhoor Voorhoeve (**bijlage 15**), p. 12: "Wist u van de lijst van 239 mannen die zich op de compound bevonden op de 12^e? Ja, ik was op de hoogte van het bestaan van deze lijst. De lijst zelf heb ik pas veel later gezien. Ik vermoed dat ik op de 13^e of de 14^e vernam dat deze lijst bestond, want de lijst zelf is op de 12^e of de 13^e opgesteld. Ik hoorde dat [plaatsvervangend commandant] een lijst op had laten stellen in de hoop dat daar een beschermende werking vanuit zou gaan."

Het Nederlandse bataljon heeft ook reeds op 12 juli waargenomen dat de mannen werden mishandeld, gescheiden van de vrouwen en kinderen, en gedeporteerd. Het zijn deze taferelen waarover niet is gerapporteerd aan de Verenigde Naties. In tegendeel, commandant [commandant] heeft steevast volgehouden dat er geen mannen op en rond de compound waren en dat er dus geen probleem was. Ook wilde [commandant] geen misdrijven melden die hij niet met eigen ogen had geverifieerd. Parlementaire enquêtecommissie Srebrenica, verhoren (**bijlage 9**), pp. 333-334: "De heer [commandant]: Dat zijn de punten die ik straks genoemd heb. In het overleg met het vluchtelingen-comité, ervoor en tussendoor bereikten dit soort meldingen [van schendingen, advocaten] ons. Die waren niet te staven. Wat 's nachts gebeurde moet je toch met eigen ogen zien, wil je kunnen waarmerken of het inderdaad is gebeurd. Natuurlijk, een fait accompli kun je zien, maar wij hebben vele meldingen gehad. Je moet eerst kijken of die op waarheid berusten. Is het inderdaad gebeurd? Dat was in die omstandigheden en op dat moment moeilijk, door het gebrek aan personeel. Had ik een uitgebreide militaire politieorganisatie ter beschikking gehad, die ook nog de taal sprak, dan was het gemakkelijker uit te zoeken. Niet dat ik twijfels had over de meldingen, maar ik kon ze op dat moment niet sta-

ven.” Het zijn deze taferelen, die zich exclusief onder de ogen van de Nederlandse militairen voltrokken, waarop de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties doelt waar hij schrijft: “it is harder to explain why the Dutchbat personnel did not report more fully the scenes that were unfolding around them following the enclave’s fall.” (Report of the Secretary-General: ‘The fall of Srebrenica’ (**bijlage 2**), para. 474.) De Secretaris-Generaal maakt de Nederlandse Staat dus geen verwijt niet te hebben gerapporteerd over zaken waarvan hij niet op de hoogte was, maar stelt vast dat na de val van de enclave de misdrijven reeds een aanloop hebben genomen die alleen de Nederlandse militairen hebben waargenomen. Spoedige rapportage had toen mogelijk het tij nog kunnen keren, zo stelt ook de Secretaris-Generaal (**bijlage 2**, para. 474): “the international community might have been compelled to respond more robustly and more quickly and that some lives might have been saved.”

¹¹ De beslissing om de deportatie te ondersteunen werd niet veranderd toen op 12 juli ‘s avonds de situatie voor de mannen zeer slecht bleek en zij niet bleken aan te komen in Kladanj, op de grens van de Moslim-Kroatische Federatie, waar de vrouwen en kinderen door de Bosnische Serviërs in bussen naar werden weggevoerd. Zie voorlopig getuigenverhoor De Haan (**bijlage 14**), p. 6 en getuigenis [plaatsvervangend commandant] in: *Krstic* (**bijlage 17**), pp. 2025-2026. Uit verschillende verhoren en andere bronnen blijkt de wetenschap van [commandant] dat de moslimmannen een groot risico liepen te worden mishandeld en/of geëxecuteerd. Zie verslag [commandant] van 29 augustus 1995 aan de Minister van Defensie (**bijlage 16**), p. 8; voorlopig getuigenverhoor [commandant] (**bijlage 8**), pp. 5-7; en [commandant], *Srebrenica, who cares? Een puzzel van de werkelijkheid* (**bijlage 11**), p. 217; en NIOD (**bijlage 5**), p. 2377. Ook [plaatsvervangend commandant] had deze wetenschap, voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), pp. 5-7; en parlementaire enquêtecommissie Srebrenica, verhoren (**bijlage 9**), p. 76; en ook de getuigenis van [plaatsvervangend commandant] in *Krstic* (**bijlage 17**), p. 2039 (alle bronnen reeds genoemd in voetnoot 10 hierboven).

¹² Zie voetnoot 10 hierboven.

¹³ De beslissing werd ten aanzien van Rizo Mustafic en Muhamed en Ibro Nuhanovic ook niet heroverwogen toen alle vluchtelingen buiten de compound waren gedeporteerd in de loop van 13 juli, toen alleen nog de vluchtelingen op de compound, die zich buiten de directe macht van de Serviërs en onder de zeggenschap van de Nederlandse militairen bevonden, overbleven. De beslissing werd ten aanzien van Muhamed en Ibro Nuhanovic ook niet heroverwogen toen ook alle vluchtelingen *op* de compound waren gedeporteerd aan het einde van 13 juli, toen dus het argument van [plaatsvervangend commandant] dat de vrouwen en kinderen moesten worden gered en het argument van een humanitaire ramp niet meer golden.

¹⁴ Zie voetnoot 10 hierboven.

¹⁵ Zie voetnoot 10 hierboven.

¹⁶ Zie voetnoot 10 hierboven. Op de 13^e hebben de Serviërs de deportatie van vluchtelingen buiten de basis voltooid. Het Nederlandse bataljon laat de vluchtelingen binnen de basis weten dat het nu voor hen tijd is om te vertrekken. Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), p. 7: “Praktisch ging dit als volgt in zijn werk dat ze opstonden en naar buiten liepen. Als er busvervoer beschikbaar was gingen er mensen uit de hal naar buiten. Een van mijn mensen riep dat dan. Ze gingen via een aangegeven route en ter uitvoering hadden wij daar dan wat mannetjes staan.” Het argument van [plaatsvervangend commandant] om de mannen op te offeren ter bescherming van de vrouwen en kinderen gaat niet op wat betreft het wegsturen van Muhamed Nuhanovic, aan het eind van 13 juli. Op dat moment was de overgrote meerderheid van de vrouwen en kinderen immers reeds naar Kladanj in de Moslim-Kroatische Federatie gebracht en het Nederlandse bataljon had berichten ontvangen dat zij daar ook daadwerkelijk veilig aankwamen. Zie Parlementaire enquêtecommissie Srebrenica, verhoren (**bijlage 9**), p. 76: “De heer [plaatsvervangend commandant]: (...) De voor mij prioriteit hebbende groep van vrouwen en kinderen kwam heel aan. Er was dus geen aanleiding om op dat moment de evacuatie te stoppen”; en Getuigenis van [plaatsvervangend commandant] in *Krstic* (**bijlage 17**), p. 2093: “Because I got that confirmed from the UN side, from the Kladanj area, where reports came in through the HQ, headquarters, of sector north-east, that massively women and children were crossing the border and coming in. So I assumed that they were relatively safe.” [plaatsvervangend commandant] heeft met [commandant] bespro-

ken dat de mannen niet aankwamen met de vrouwen en kinderen in Kladanje na de 12e juli 1995. Zie ook voorlopig getuigenverhoor [commandant] (**bijlage 8**), p. 7: “Heeft [plaatsvervangend commandant] dit punt met mij besproken? Ja, we praatten er over aan het einde van de 12e.”

¹⁷ Ook dit was tussen generaal Mladic en [commandant] overeengekomen tijdens één van hun besprekingen. [Commandant] heeft het punt naar eigen zeggen opgebracht en generaal Mladic had geen bezwaar gemaakt tegen het meenemen van het lokale personeel. NIOD (**bijlage 5**), p. 2751: “De commandant van Dutchbat verklaarde al kort na de val tegenover vertegenwoordigers van het ministerie van Defensie dat hij Mladic ‘van meet af aan gezegd [had] het lokale personeel mee te willen nemen’” (vierkante haakjes in origineel, advocaten). De Bosnisch-Servische generaal zou daartegen geen bezwaren hebben geuit. Zie ook voorlopig getuigenverhoor [commandant] (**bijlage 8**), p. 9: “Mr. Zegveld citeert uit NIOD, pagina 2751: “ik zou van meet af aan tegen Mladic/vertegenwoordigers gezegd hebben dat ik het lokale personeel zou willen meenemen (...). Door Mladic of zijn vertegenwoordigers zijn daartegen geen bezwaren gemaakt. Dat is inderdaad zo.’ ” Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), p. 7: “Na het gesprek met Mladic werd uiteindelijk toegestaan dat het lokale personeel zou meegaan met Dutchbat en niet met de normale evacuatie zou meegaan.”

¹⁸ Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), p. 8: “Er is op 12 of 13 juli een lijst gemaakt betreffende de local staff. Die lijst bestond uit zowel de mensen van het lokale personeel van de Opstina als mensen met UN-pasjes, voor zover nog aanwezig.”

¹⁹ NIOD (**bijlage 5**), p. 2760: “Bij een poging tot reconstructie van de gang rond de opstelling van de lijst van 29, werd duidelijk dat Mustafic een van degenen was wier naam op de lijst voorkwamen.”

²⁰ Voorlopig getuigenverhoor [commandant] (**bijlage 8**), p. 11: “Waren de mensen op de lijst van 29 geïnformeerd dat ze op de lijst stonden? Ja.”

²¹ Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), p. 8: “Ik beschouwde hem als lid van het lokale personeel dat op speciale bescherming kon rekenen.”

²² Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), p. 8: “Dat het Opstina-personeel met ons ging evacueren maakte ik op uit de opmerkingen van [commandant] na de tweede bespreking met Mladic op de avond van de 11^e”; p. 7: “Na het gesprek met Mladic werd uiteindelijk toegestaan dat het lokale personeel zou meegaan met Dutchbat en niet met de normale evacuatie zou meegaan”; en p. 11: “De lokale staf mocht mee met het bataljon.” Ook brigadegeneraal Nicolai, in 1995 chef-staf van UNPROFOR in Sarajevo, Bosnië-Herzegovina, verklaarde dat hij met commandant [commandant] onder andere had gesproken over de noodzaak van ‘het zo goed mogelijk zeker stellen van een correcte evacuatie niet alleen van de vluchtelingen, maar ook van de lokale werkkrachten en MSF-personeel’ (personeel van artsen zonder grenzen). Notitie Bgen. C.H. Nicolai aan DCBC/KL-Crisisstaff, “laatste Dagen Dutchbat in Srebrenica”, 16 augustus 1995 (**bijlage 12**): “Wel is in lijn met de wensen van de Minister diverse malen geweest op het continueren van de zorg voor de vluchtelingen en het zo goed mogelijk zeker stellen van een correcte evacuatie niet alleen van de vluchtelingen, maar ook van de lokale werkkrachten en MSF personeel.”

²³ NIOD (**bijlage 5**), p. 2441: “Daags na het overleg met Janvier deed Van den Breemen, teruggekeerd in Den Haag, generaal Nicolai in Sarajevo verslag van de bijeenkomst. Van den Breemen zei bezorgd te zijn geweest over het lot van de vluchtelingen, maar nog meer over het lot van het civiele personeel in dienst van Dutchbat, omdat Nederland daar een verantwoordelijkheid had.”

²⁴ Voorlopig getuigenverhoor [commandant] (**bijlage 8**), p. 9.

²⁵ NIOD (**bijlage 5**), p. 2754: “de overeenkomst die op 19 juli 1995 werd beklonken tussen Smith en Mladic, waarvan het vertrek van Dutchbat een van de hoofdbestanddelen vormde. In de zesde paragraaf werd vastgelegd dat de verplaatsing van UNPROFOR door de VRS zou worden mogelijk gemaakt ‘including all military, civilian and up to thirty locally-employed personnel’.” Zie ook: Overeenkomst Mladic-Smith, d.d. 19 juli 1995 (**bijlage 22**).

²⁶ Voorlopig getuigenverhoor [adjutant personeelszaken] (**bijlage 6**), p. 8: “Toen ik hem [Mustafic, advocaten] op de 13^e zag kwam hij naar buiten, ik denk ’s morgens, en toen heb ik

hem kort even gesproken. Hij zei, we blijven hier ‘we stay here’. Ik begreep dat hij met zijn gezin wilde blijven (geen vraag, maar een opmerking).”

²⁷ Voorlopig getuigenverhoor [adjutant personeelszaken] (**bijlage 6**), p. 8. De mededeling van [adjutant personeelszaken] aan Mustafic was geen raad of overpeinzing maar een duidelijke opdracht, zie p. 9: “Ik heb Mustafic niets geadviseerd, ik heb alleen gezegd: iedereen moet weg.”

²⁸ Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), p. 8.

²⁹ NIOD (**bijlage 5**), p. 2759 (met verwijzing naar uitzending *Lopende Zaken* van 14 april 1996): “Aan Dutchbat-soldaten vroeg ze waarom ze dit toelieten, terwijl Mustafic toch voor hen had gewerkt. Ze klampte onder andere de Nederlandse soldate M. Bergman aan, die met haar opliep om haar te steunen. Maar ook zij voelde zich machteloos: ‘Als ik iets doe verpest ik het misschien voor de rest van het bataljon.’”

³⁰ Nuhanovic zelf was, als tolk van de UNMO’s, verzekerd van een plaats op de lijst met lokaal personeel. De Nederlandse UNMO majoor A. De Haan had hem op de lijst doen plaatsen (zie voetnoot 31 hierboven).

³¹ De Nederlandse UNMO majoor A. De Haan had hem op de lijst doen plaatsen. Voorlopig getuigenverhoor De Haan (**bijlage 14**), pp. 9-10: “[T].a.v. een lijst van mijn eigen personeel dat eventueel geëvacueerd zou gaan worden bij het vertrek: toen die lijst uiteindelijk opge- maakt moest worden en op die lijst de daadwerkelijke lokale staf moest staan, heb de perso- neelsgegevens van mijn tolken op die lijst terecht laten komen. (...) Ik heb hun namen op deze lijst laten zetten. Van iemand van het bataljon kreeg ik op een gegeven moment het verzoek om deze informatie bij het bataljon in te dienen.”

³² Zie voetnoot 10 hierboven.

³³ Op 13 juli 1995, rond 17:00 uur, werd de familie Nuhanovic de opdracht gegeven de com- pound te verlaten. Voorlopig getuigenverhoor De Haan (**bijlage 14**), p. 10: “Vragen door Hasan Nuhanovic[:] Voor zover ik me kan herinneren heb je me gevraagd me met het hele gezin te helpen en niet alleen met je broer. Op 13 juli eind van de middag heeft u tegen mijn familie gezegd via mij als tolk terwijl u stond in het kantoor van UNMO dat zij het kantoor en de compound moesten verlaten: als dat het moment is voorafgaand aan het moment dat zij ook daadwerkelijk de compound hebben verlaten om te stappen in de bussen dan is mijn antwoord ja. (...) Ik denk dat ik woorden heb gesproken als: Hasan, vertel je familie nu te vertrekken, alle vluchtelingen zijn al weg. Ik had een tolk nodig om deze woorden in jouw taal aan je familie duidelijk te maken, daarom heb ik je gevraagd om dit aan de familie te zeggen. Het was het laatste moment om dit nog eens te vertellen, er was een beslissing genomen en zij moesten dus vertrekken. Ze stonden in het kantoor van de UNMO, ik wilde duidelijk maken dat dit het laatste moment was dat zij konden instappen in de bussen. (...) De woorden die ik had gekozen om Hasans familie te vertellen, dat was op dat moment voor mij de meest duidelijke manier om duidelijk te maken dat het het laatste moment was dat ze weg konden en ik heb geprobeerd het zo goed mogelijk te doen.”

Het gevolg van het niet op de evacuatielijst plaatsen van Muhamed Nuhanovic is dat [plaats- vervangend commandant] hem van de basis stuurt: “Zijn broer was niet toegevoegd aan de lijst van 29 [de lijst van lokaal personeel, dat mee kon evacueren met de Nederlandse militai- ren]. Dit betekende dat hij de basis moest verlaten. (...) Ik heb gezegd, Hasan, vertel je vader dat hij hier kan blijven, hij is één van de drie van het comité. Ik weet dat ik heb gezegd dat het de eigen keuze van zijn vader was om te blijven of te vertrekken. Zijn moeder en zijn broer hadden geen keuze.” (Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), pp. 10-11.)

Nuhanovic heeft zich ingespannen om de naam van zijn broer op de lijst met lokaal personeel geplaatst te krijgen, aangezien hij ervan uitging dat daarmee Muhameds veiligheid zou zijn gewaarborgd. Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), p. 11: “Mij wordt gevraagd waarom mensen graag op die lijst van 29 wilden staan. Ik nam aan dat ze dat veiliger achtten.” Nuhanovic’ inspanningen voor zijn broer begonnen aanvankelijk met een verzoek aan UNMO De Haan, die het verzoek overbracht aan het Nederlandse bataljon in de persoon van plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant], zo blijkt uit de verklaringen van De Haan en [plaatsvervangend commandant]. Voorlopig getuigenverhoor De Haan (**bijlage 14**), p. 9: “Ik heb met Hasan over zijn familieleden gesproken, Hassan [*sic*]

vroeg mij of de mogelijkheid bestond dat zijn familie met Dutchbat de compound mocht verlaten en dit verzoek heb ik ook overgebracht, ik weet niet meer met zekerheid wanneer. Ik heb zijn verzoek erg serieus genomen en ben naar Dutchbat toegegaan. (...) Met het voorstel om de familie van Nuhanovic op de lijst op te nemen ben ik naar majoor [plaatsvervangend commandant] gegaan.” Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), p. 9: “Ik herinner mij dat De Haan een of twee keer bij mij geweest is om te praten over de broer van Nuhanovic, of het mogelijk was om deze op een lijst te zetten.”

Zoals hierboven aangegeven heeft Nuhanovic aan UNMO De Haan gevraagd zijn broer op de vertreklijst van het Nederlandse bataljon te plaatsen om hem aldus in veiligheid te brengen. Na enige tijd heeft plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] laten weten dat dat niet mogelijk was. In de lezing van het Emir Suljagic heeft UNMO De Haan de naam van Muhamed op de lijst laten plaatsen en heeft plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] deze naam vervolgens doorgestreept. Emir Suljagic, ‘Postcards from the Grave’ (**bijlage 23**): “De Haan and I took the lists to a separate building in which the factory management had once been situated and that was now being used as HQ of the Dutch battalion. Looking over some maps spread on a table stood [plaatsvervangend commandant], the deputy commandant. We placed the lists on the table, and he moved the maps with his hands to one side. First he looked at the longer list, a list of unfamiliar names to him, and perhaps it al made little sense to him. When he came tot the list with ‘our’ names on it, he took it off the table and carefully studied each name. His gaze slowly travelled down and finally stopped: it stopped at a name at the bottom of the page. He lifted up his arm, which was idly resting on his hip, and pointed his fat, short, rounded index finger. ‘Who is this?’, he asked, lifting his gaze behind his glasses. Almost simultaneously we said it was our new cleaner. De Haan, with a serious expression, said that he had got his job only two weeks ago, but because of a Serbian attack it had not been possible to deal with all the formalities. ‘No, that’s not true, he doesn’t work for you’, said [plaatsvervangend commandant], while De Haan blushed. He had been caught in a lie, yet he had been obliged to lie in order to save the life of a small boy. [Plaatsvervangend commandant] laid the paper down on the table again, stretched his had a bit further, picked up a pink highlighter – I cannot believe he used a pink highlighter, perhaps it should have been black – and crossed out the name of a man, of a life.”

Welke van de twee lezingen de juiste is doet niet ter zake. Plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] heeft immers verklaard dat hij inderdaad de weloverwogen beslissing heeft genomen om niet toe te staan dat Muhamed op de lijst van lokaal personeel voorkwam. NIOD (**bijlage 5**), p. 2756: “In de weergave van Hasan zou [plaatsvervangend commandant], bij wie hij na de mededeling van De Haan onmiddellijk verhaal probeerde te halen, hebben gezegd: ‘Ik heb dit besloten omdat ik niet iemands naam op de lijst wil hebben die geen fatsoenlijke ID-kaart heeft en niet behoort tot de plaatselijke staf van een of andere organisatie. Ik wil niet degenen in gevaar brengen die wel in het bezit zijn van ID-kaarten, door je broers naam naast hun naam te zetten.’ [voetnoot weggelaten, advocaten] Om die reden zou hij ook niet hebben toegestaan dat de UNMO’s de broer van Hasan ‘in dienst namen’. ‘Hij was bang dat de Bosnische Serven erachter zouden komen’, verklaarde UNMO-tolk Suljagic later tegenover journalist Frank Westerman. [Plaatsvervangend commandant] onderschreef tegenover het NIOD de strekking van deze weergave van de gebeurtenissen. Hij verzette zich sterk tegen het door sommigen later opgeworpen beeld dat er in het geval van de familie Nuhanovic sprake geweest zou zijn van een ongelukkige ‘slip of the pen’. [Plaatsvervangend commandant] verklaarde dat hij bewust een beslissing had genomen die er inderdaad op neer kwam ‘dat ik dat gezin de dood in gestuurd heb. Dat is juist.’ ” De reden die plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] gaf voor zijn beslissing om Muhamed niet op te nemen op de lijst met lokaal personeel, was dat het aantal personen dat op de lijst mocht staan al vaststond en dat Muhamed niet over een VN-pas beschikte. Zie voorlopig getuigenverhoor De Haan (**bijlage 14**), p. 9; en voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), p. 10. Volgens plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] was het niet mogelijk om een VN-pas te maken op de compound. Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), p. 9: “Ik heb nog laten nagaan of we zelf een VN-pas zouden kunnen namaken. Kapitein Weffer liet mij echter weten dat wij daar niet de mogelijkheid toe hadden. Toen ik dit had gehoord, wilde ik niet het risico lopen dat door de broer van Nuhanovic anderen, legale mensen, in de problemen zouden komen. De pasjes wer-

den buiten het terrein gemaakt, in Zagreb.” Deze verklaring van plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] is echter onjuist, aangezien het wél mogelijk was om identiteitsdocumenten, zowel voor VN als lokaal personeel, te maken op de compound. Voorlopig getuigenverhoor [adjutant personeelszaken] (**bijlage 6**), p. 6: “De identiteitskaarten voor het lokaal personeel werden bij ons gemaakt, dit waren pasjes voor het lokale personeel voor controle bij de poort, dit was niet de VN-pas. Ik weet niet meer of er iets van VN of UN op stond. De tolken en de kapper van Dutchbat hadden toen wij binnenkwamen al een pas. Wij kregen onze passen van tevoren. Drie illegale Engelsen op de compound hebben VN-passen met gefingeerde namen gekregen, die wij gemaakt hadden. Dit was tricky. Wij konden als dat nodig was op de compound onze eigen VN-pas bijmaken. Dan moesten wij wel zelf een nieuw nummer toekennen.” Voorlopig getuigenverhoor [commandant] (**bijlage 8**), p. 10: “[Plaatsvervangend commandant] of ik zal tegen hen [de afdeling personeelszaken van het bataljon, advocaten] gezegd hebben dat een pas voor Mandzic geregeld moest worden. (...) Konden de VN-passen op de compound worden gemaakt? Ja”; en p. 9: “Volgens mij is het wel gelukt om een pas voor Mandzic te krijgen.” Mandzic, die ook deel uitmaakte van het driedelige vluchtelingencomité dat commandant [commandant] begeleidde bij zijn besprekingen met generaal Mladic, komt ook inderdaad met een ID-nummer (1386/86) op de vertreklijst van het Nederlandse bataljon voor. Mandzic behoorde niet tot het lokaal personeel en beschikte derhalve niet reeds voor de val van de enclave over een identiteitsdocument. Zie Passengerslist convoy dutchbat ccoy (**bijlage 24**). Het vereiste van het hebben van een VN-identiteitsdocument – of überhaupt een ID – zoals geformuleerd door [plaatsvervangend commandant], werd bovendien op 12 en 13 juli (nog) niet door de Bosnische Serviërs gesteld, maar kwam vanuit Nederlandse lijn. NIOD (**bijlage 5**), p. 2755: “Opvallend is dat Acamovic blijkbaar niet de eis stelde dat de lijst ook de gegevens zou bevatten van identiteitsbewijzen, al meende [plaatsvervangend commandant] dat ook deze eis op zeker moment in de discussies opdook”; en p. 2753: “Volgens Van Baal had hij op 12 of 13 juli in een telefoongesprek met [commandant], die hij goed kende, de commandant erop gewezen dat alleen medewerkers met een geldig VN-pasje bij de evacuatie een speciale status genoten.” Voorlopig getuigenverhoor [commandant] (**bijlage 8**), p. 9: “Ik hechtte aan een VN-pas, een vrijgeleide achtte ik niet voldoende”; p. 9: “NIOD pag. 2753 (interview Van Baal, over telefoongesprek met hem op 12 en 13 juli). Ik kan me herinneren dat ik met hem [Van Baal, advocaten] telefoongesprekken op 12 en 13 juli heb gevoerd. Hij heeft me er in die gesprekken inderdaad op gewezen dat alleen medewerkers met een speciaal VN-pasje bescherming genoten”; en p. 10: “De rechter-commissaris vraagt of er met zoveel woorden in het gesprek met Mladic over het bezit van een VN-pas is gesproken. Dat weet ik niet, maar dat dat nodig was is logisch.” Voorlopig getuigenverhoor Van Baal (**bijlage 10**), p. 8: “Geciteerd wordt uit het NIOD-rapport, pagina 2753 dat ik hem er op gewezen heb dat mensen met zo'n pasje een speciale status hadden. Ja, dat staat in het verslag en dat heb ik inderdaad gezegd. Het was de eerste keer dat wij hierover spraken. Daar wordt 12 of 13 juli genoemd. (...) Dat ik heb gezegd dat alleen medewerkers met een VN-pas een bepaalde status genoten, dat is een waarheid als een koe, een open deur.”

Ook plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] zélf was ervan op de hoogte dat een VN-pas niet voor iedereen noodzakelijk om te worden meegenomen met het Nederlandse bataljon. Zie voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), p. 10: “De heren Mandzic en Nuhanovic zouden volgens overste [commandant] van de Serven zelf een vrijgeleide hebben gekregen. Er werd gezegd: het comité heeft een vrijgeleide. Beide heren hadden geen VN-identiteitskaart. Dat hoefde ook niet, want zij hadden een vrijgeleide gekregen van Mladic.” Derhalve is ook onjuist de verklaring van [plaatsvervangend commandant] tijdens het voorlopig getuigenverhoor dat “je een ID nodig gehad [zou] hebben voor de man die nummer 30 was.” (p. 9) Immers, op het moment dat de lijst met lokaal personeel werd opgesteld, op 12 juli, was er grote onduidelijkheid wie van het lokale personeel nog aanwezig waren. Aan het einde van 13 juli, wanneer Muhamed Nuhanovic van de compound werd afgestuurd, was veel van het lokaal personeel reeds verdwenen. De vertreklijst was ‘enigszins (...) leeggelopen’, zodat het aantal van 29 hoe dan ook niet zou worden gehaald. Het NIOD laat weten dat het volledig onduidelijk is wie er op de ‘eerste versie’ van de lijst van 29 hebben gestaan. Zie NIOD (**bijlage 5**), p. 2758: “Afhankelijk van de vraag of de twee MSF-medewerkers en vijf familieleden op de lijst stonden, hetgeen het geval geweest kan zijn, blijven er drie tot acht plaatsen over op de lijst van 29. De vraag is wie dat geweest kunnen zijn.” Zie ook meer uitgebreid: pp. 2754-2763. Er was dus nog voldoende plaats was geweest

om Muhamed met een lokale medewerkers- of VN-pas, die op de compound konden worden gemaakt, mee te nemen.

Dit standpunt van Nuhanovic wordt tevens ondersteund door het feit dat Mandzic, na overleg tussen commandant [commandant] en de plaatsvervangend bevelhebber van de landmacht in Den Haag, generaal-majoor Van Baal, ook op de lijst met te evacueren personen is geplaatst. Hij was dan in ieder geval nummer 30, dus kennelijk was het aantal van 29 op dat moment van de baan. In ieder geval toont het geval Mandzic aan dat de samenstelling van de lijst met te evacueren personen door het Nederlandse bataljon willekeurig gebeurde. Er golden geen richtlijnen voor, althans die werden niet toegepast. Parlementaire enquêtecommissie Srebrenica, verhoren (**bijlage 9**), p. 353: “De heer Van Baal: De fax [met de verklaring van [plaatsvervangend commandant]] was als bijlage gevoegd bij een lijst van namen van Moslimmannen en -vrouwen die volgens de VN-regels met het bataljon de enclave zouden verlaten. Ik had die ochtend [18 juli 1995, LZ] een gesprek gehad met overste [commandant], die zei dat hij niet precies wist langs welke richtlijnen hij moest beoordelen wie wel en niet mee mocht. Hij wilde voorkomen dat op het laatste moment nog een Moslimman of -vrouw uit het konvooi zou worden gehaald en hij er geen zicht op had wat er met deze persoon gebeurde. Hij wilde zeker weten dat het goed zou gaan. Ik heb daarop gezegd dat hij dit heel nadrukkelijk met Sarajevo moest afspreken. Er zijn heel duidelijke richtlijnen voor. Probeer het zo goed mogelijk uit te leggen, opdat je weet welke mensen je mee mag nemen en waar je voor de mensen zelf geen risico mee loopt. Voor alle zekerheid heeft hij het bericht over deze mensen onder andere naar de KL-Crisisstaff gestuurd. Dat bericht is binnengekomen. Er is een officier mee naar beneden gekomen: dit hebben wij binnengekregen; heeft dit een relatie met een gesprek dat u met [commandant] hebt gehad? Ik zei: ja, dat heeft een duidelijke relatie, want hij zit met de vraag welke mensen hij wel en welke mensen hij niet mag meenemen. Een van de mensen die dat precies weet, is mr. Koet, een jurist met ervaring in Bosnië-Herzegovina. Haal hem op, want ik wil met hem praten. Ik heb hem gezegd: beste Jan, dit is het verzoek van overste [commandant], wil dit beoordelen, zijn dit inderdaad de mensen die [commandant] zonder risico voor de mensen zelf kan meenemen? Hij heeft dat vervolgens beoordeeld. Toen het stuk terugkwam, zei hij: er zit nog iemand achter die geen VN-pas heeft maar van wie [commandant] van mening is dat hij wel degelijk alsnog een VN-status zou moeten krijgen. Er konden geen passen meer worden aangemaakt, maar deze persoon moest de status wel krijgen, omdat hij de vertegenwoordiger van de Moslimbevolking in en rond de compound was bij de gesprekken met de Serven. Op basis van het feit dat hij autoriteit heeft, wilde [commandant] hem meenemen.” Voorlopig getuigenverhoor Van Baal (**bijlage 10**), p. 9: “Geciteerd wordt uit het verslag van de Parlementaire Enquêtecommissie, pagina 353, over een gesprek ‘die ochtend’ met [commandant] over richtlijnen wie er wel of niet mee mocht. (...) Dit gesprek heeft plaatsgevonden op 18 juli. Het ging over de evacuatie van Dutchbat. Ik heb één gesprek gevoerd met [commandant] over dit onderwerp en dat is op de 18e geweest. De fax met de lijst is na dit gesprek binnengekomen. Het gesprek en de fax waren op één en dezelfde dag. Nogmaals, [commandant] belde mij. De heer [commandant] zei dat hij hierover inderdaad met Sarajevo contact zou opnemen. Ik kan niet met honderd procent zekerheid zeggen of hij dit inderdaad gedaan heeft. Ik heb dat niet gecheckt. De richtlijnen die aangeven wie de VN-status heeft, staan in de Standard Operation Procedure (SOP), nummers 206 en 208, meen ik. De fax met de lijst, is dat op initiatief van [commandant] zelf gedaan? Ja, op zijn eigen initiatief. Die lijst met mensen en met name de vraag wie hij wel en wie niet mee nemen, is voorgelegd aan mr. Koet, medewerker Juridische Zaken van de Landmachtstaff. Wat is de relevantie van diens specifieke kennis over Bosnië, wat is voor mij daar het belang van? Punt een, dat hij er kennis van zou nemen, en punt twee dat hij met zijn kennis naar deze vraag zou kijken. Hij had er de specifieke kennis voor en ik had hem gevraagd voor alle zekerheid nog even naar deze lijst te kijken. Wie was de persoon die de VN-status zou moeten krijgen? Het ging om de heer Mandzic. De informatie dat [commandant] vond dat Mandzic de VN-status zou moeten krijgen, ik kan niet precies terughalen van wie mr. Koet dit wist. Ik weet niet of mr. Koet op enig moment hierover heeft gebeld met de heer [commandant]. Heb ik van de heer [commandant] vernomen dat de heer Mandzic de status zou kunnen krijgen? Die informatie heb ik van de heer Koet gekregen. In het telefoongesprek op de 18^e heb ik met [commandant] niet gesproken over de heer Mandzic.” Voorlopig getuigenverhoor [commandant] (**bijlage 8**), p. 9: “Mr. Zegveld vraagt mij of ik met de heer Van Baal gesproken heb over Mandzic, hij was de vertegenwoordiger van de vluchtelingen bij de tweede bespreking met Mladic. Hij was hoofd van

de school in Srebrenica-stad. Hij beschikte niet over een VN-pas. Er was toegezegd door Mladic dat de mensen die met mij mee waren geweest naar de derde bespreking met het bataljon mochten vertrekken. Hier viel de heer Mandzic dus ook onder. Ik weet niet meer hoe het bij Mladic ter sprake is gekomen. Er moesten wel maatregelen getroffen voor de veiligheid van deze drie vluchtelingenvertegenwoordigers en dan bedoel ik een VN-pas. Ik hechtte er belang aan dat ze zo lang mogelijk bij ons bleven maar of ik dat aan Mladic heb voorgelegd weet ik niet meer. Geciteerd wordt uit het verslag van de Parlementaire Enquêtecommissie, pagina 353, verhoor Van Baal. Deze zegt, en dan citeert hij zijn juridisch adviseur mr. Koet: 'Toen het stuk terug kwam zei hij: er zit nog iemand achter die geen VN-pas heeft, maar van wie [commandant] van mening is dat hij wel degelijk alsnog een VN-status zou moeten krijgen.' Ik kan bevestigen dat ik dit van mening was. Ik hechtte aan een VN-pas, een vrijgeleide achtte ik niet voldoende. Onderweg werd er immers regelmatig gestopt voor passen controle. Dit was mijn ervaring uit het verleden. Dit controle deed Mladic natuurlijk niet zelf en daarom hechten wij waarde aan het hebben van een VN-pas. Daarom heb ik contact opgenomen met Den Haag, ik wilde gewoon dat Mandzic een pas kreeg. Hoe Van Baal reageerde weet ik niet meer. Volgens mij is het wel gelukt om een pas voor Mandzic te krijgen. Met Van Baal heb ik niet over anderen dan Mandzic gesproken."

[plaatsvervangend commandant] heeft aangegeven dat hij bang was dat Muhamed andere personen die op de lijst met lokaal personeel stonden, in gevaar zou brengen. Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), p. 9: "Toen ik dit had gehoord [dat VN-passen niet op de compound konden worden gemaakt, LZ], wilde ik niet het risico lopen dat door de broer van Nuhanovic anderen, legale mensen, in de problemen zouden komen. De pasjes werden buiten het terrein gemaakt, in Zagreb." NIOD (**bijlage 5**), p. 2756: "Om die reden zou hij [[plaatsvervangend commandant], LZ] ook niet hebben toegestaan dat de UNMO's de broer van Hasan 'in dienst namen'. 'Hij was bang dat de Bosnische Serven erachter zouden komen', verklaarde UNMO-tolk Suljagic later tegenover journalist Frank Westerman. [plaatsvervangend commandant] onderschreef tegenover het NIOD de strekking van deze weergave van de gebeurtenissen"; en pp. 2756-2757: "[plaatsvervangend commandant] ging er (...) van uit dat hij een enorm risico zou nemen wanneer de VRS bij een welhaast onvermijdelijke inspectie op iemand zou stuiten die geen geldige, of twijfelachtige papieren bezat. Hij beschouwde het als een reëel gevaar dat hij daarmee ook het lot van de overige lokale medewerkers op het spel zou zetten: "Het risico om iemand te verstoppen was geen optie. Bij een normale controle van de Bosnische Serven was dat onmogelijk. Het risico wat je dan loopt is dat de mensen die er formeel wel bij mochten zijn, er allemaal uitgehaald zouden worden." De aanname over de te verwachten inspecties door de Bosnische Serviërs waren niet terecht. Tijdens de uiteindelijke aftocht van het Nederlandse bataljon op 21 juli 1995 is door de Bosnische Serviërs niemand gecontroleerd op het hebben van een VN-document en is ook geen enkel voertuig doorzocht. Voorlopig getuigenverhoor [adjutant personeelszaken] (**bijlage 6**), p. 10: "Bent u tijdens de aftocht van Dutchbat, waarin u meereed, gecontroleerd op het hebben van een UN-ID? Nee ik ben bij het vertrek niet gecontroleerd. Ik heb dus mijn UN-ID (VN-pas) niet hoeven laten zien. Of er collega's toen wel gecontroleerd zijn weet ik niet. Ik zat achter in het konvoi. Bij een van de grenzen hebben we erg lang oponthoud gehad. Ik heb vernomen dat de Kroaten toen bezwaren hadden tegen het binnenkomen van bepaalde personen." Voorlopig getuigenverhoor De Haan (**bijlage 14**), p. 11: "Tijdens de aftocht ben ik niet gecontroleerd op het hebben van een VN-identiteitskaart. Of dit bij anderen het geval was heb ik niet gezien. Mijn voertuig is niet door de Serviërs onderzocht. We hebben twee keer geruime tijd gestopt maar ik weet niet of in die tijd voertuigen zijn onderzocht." Het was derhalve mogelijk geweest Muhamed te voorzien van een (gefingeerd) identiteitsdocument en op te voeren op de lijst met lokaal personeel. Het – hypothetische – gevaar dat plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] vreesde, was dat de Bosnische Serviërs het konvoi, waarvan de lokale werknemers deel uit zouden maken, zouden controleren en daarbij erachter zouden komen dat het pasje van Muhamed 'vervalst' was. Het is niet aannemelijk dat dit ook daadwerkelijk tot desastreuze gevolgen voor de andere lokale werknemers en de Nederlandse militairen zou leiden. Immers geeft het in het NIOD-rapport (p. 2756) gegeven voorbeeld van de Bosnische minister die door Bosnische Serviërs uit een konvoi was gehaald en standrechtelijk geëxecuteerd werd nu juist aan dat niet het hele konvoi gevaar zou lopen. Commandant [commandant] heeft tijdens het voorlopig getuigenverhoor verklaard dat de leden van het vluchtelingencomité een VN-pas nodig zouden hebben voor hun eigen veilig-

heid. Ook uit deze verklaring wordt derhalve duidelijk dat niet het hele bataljon (of zelfs maar het lokaal personeel) gevaar zou lopen als één persoon geen VN-pas zou hebben. Voorlopig getuigenverhoor [commandant] (**bijlage 8**), p. 9. Plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] heeft derhalve Muhamed niet op de lijst met te evacueren personen opgenomen en heeft hem om die reden van de compound afgestuurd.

³⁴ De beslissing om Muhamed Nuhanovic niet te evacueren was een beslissing van plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant]. Deze heeft verklaard dat hij de weloverwogen beslissing heeft genomen om niet toe te staan dat Muhamed op de lijst van lokaal personeel voorkwam (NIOD, p. 2756, **bijlage 5**). Nuhanovic is verbijsterd over dit standpunt, nu dit lijnrecht ingaat tegen de gebeurtenissen aan het einde van 13 juli 1995. Nuhanovic wijst op de volgende feiten en omstandigheden: 1) Nuhanovic' broer en vader zijn naar de compound toegekomen om daar bescherming te zoeken en zijn door de Nederlandse militairen toegelaten uit beschermingsoverwegingen; 2) De beslissing van plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] om Muhamed Nuhanovic niet op de lijst met (lokaal) personeel te plaatsen, betekende dat Muhamed Nuhanovic de compound diende te verlaten hetgeen hem ook te kennen is gegeven; 3) De Nederlandse militairen hebben de vluchtelingen naar de poort van de compound geleid, hetgeen de actieve rol van de Nederlandse militairen bij de deportatie laat zien; 4) Het standpunt dat de familie van Nuhanovic op de compound of in Srebrenica had kunnen blijven en hen dan door Dutchbat geen haar gekrenkt zou zijn verhoudt zich niet met het argument dat een humanitaire ramp dreigde, en dat mede om die reden de vluchtelingen niet langer konden blijven; 5) De verklaring van plaatsvervangend commandant [plaatsvervangend commandant] dat hij koos voor de vrouwen en kinderen ten koste van de mannen, verhoudt zich niet tot het standpunt dat Muhammed Nuhanovic op de compound had kunnen blijven; 6) Het standpunt dat Muhammed Nuhanovic op de compound had kunnen blijven, verhoudt zich niet tot de opdracht van generaal Nicolai aan het Nederlandse bataljon om de evacuatie te faciliteren.

³⁵ Zie UNMO, fax De Haan d.d. 29 september 1995, zie ook fax Kingori d.d. 28 september 1995 en fax Tetteh d.d. 8 september 1995 (**bijlage 25**).

³⁶ Zie eindnoot 33 hierboven.

³⁷ Zie eindnoot 33 hierboven.

³⁸ Zie eindnoot 33 hierboven.

³⁹ Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), pp. 10-11: "In de late middag van 13 juli heb ik mijn familie ontmoet. Het kan zijn dat ik mijn naam heb geroepen en heb gevraagd voor zijn vader te tolken. Ik heb gezegd, Hassan [*sic*], vertel je vader dat hij hier kan blijven, hij is één van de drie van het comité."

⁴⁰ Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), pp. 10-11: "Ik weet dat ik heb gezegd dat het de eigen keuze van zijn vader was om te blijven of te vertrekken. Zijn moeder en zijn broer hadden geen keuze."

⁴¹ Voorlopig getuigenverhoor [plaatsvervangend commandant] (**bijlage 7**), pp. 10-11.

⁴² NIOD (**bijlage 5**), p. 2756.

⁴³ Internationaal Gerechtshof, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, (hierna: *Genocide zaak*) (**bijlage 26**), para. 297: "The Court concludes that the acts committed at Srebrenica falling within Article II (a) and (b) of the Convention were committed with the specific intent to destroy in part the group of the Muslims of Bosnia and Herzegovina as such; and accordingly that these were acts of genocide, committed by members of the VRS in and around Srebrenica from about 13 July 1995."

ICTY Prosecution v. Krstic (**bijlage 27**), paras. 539-599. Het tribunaal concludeert in para. 598: "The Chamber concludes that the intent to kill all the Bosnian Muslim men of military age in Srebrenica constitutes an intent to destroy in part the Bosnian Muslim group within the meaning of Article 4 [van het Genocide Verdrag (1948), advocaten] and therefore must be qualified as genocide."

⁴⁴ *ICTY Prosecutor v. Anto Furundzija* (**bijlage 28**), para. 243. Zie ook W. Schabas, *Genocide in International Law* (2000) (**bijlage 29**), p. 301: "The International Law Commission draft Code specifies that complicity must involve knowledge of the consequences. (...) In *Fu-*

rundzija, the Yugoslavia Tribunal said that ‘it is not necessary for an aider and abettor to meet all the requirements of *mens rea* for a principal perpetrator’. The accomplice must have knowledge of the circumstances of the predicate crime, although ‘it is not necessary that he shares and identifies with the principal’s criminal will and purpose’. The Tribunal said that the real test is whether the accused had knowledge of the principal offender’s intent.”

⁴⁵ Internationaal Gerechtshof *Genocide* zaak (**bijlage 26**), para. 421.

⁴⁶ NIOD (**bijlage 5**), p. 2756.

⁴⁷ Zie eindnoot 10 hierboven.

⁴⁸ Zie eindnoot 10 hierboven.

⁴⁹ Voorlopig getuigenverhoor [adjutant personeelszaken] (**bijlage 6**), p. 4.

⁵⁰ Verklaring [adjutant personeelszaken] in het Rotterdams Dagblad, 17 augustus 1995 (**bijlage 13**).

⁵¹ F. Westerman, NRC Handelsblad d.d. 21 oktober 1995 (**bijlage 30**).

⁵² Zie eindnoot 10 hierboven.

⁵³ Zie eindnoot 10 hierboven. Zie brieven Nederlandse Staat aan Hasan Nuhanovic en de familie Mustafic d.d. 14 februari 2003 (**bijlage 31**).

⁵⁴ Getuigenis van [plaatsvervangend commandant] in *Krstic* (**bijlage 17**), pp. 2066-2067.

⁵⁵ De strafbaarheid van blootstelling aan de vijand is niet afhankelijk van een bevel van de vijand om personen aan hun over te dragen. Ook mét een dergelijk bevel is blootstelling strafbaar. Overigens is er nimmer enig bewijs van een dergelijk Servisch bevel geleverd.

⁵⁶ Prof. mr. G.L. Coolen, ‘Welke rechter is bevoegd tot kennisneming van oorlogsmisdrijven?’ (**bijlage 33**).

⁵⁷ P.H. Kooijmans, *Internationaal Publiekrecht in vogelvlucht* (**bijlage 34**), p. 175.

⁵⁸ SOFA afgesloten tussen UNPROFOR en Bosnië-Herzegovina op 15 mei 1993 (**bijlage 32**).

⁵⁹ Paragraaf 45 van de SOFA is op grond van paragraaf 55 van de SOFA thans nog in werking (**bijlage 32**).

⁶⁰ G.L. Coolen en G.F. Walgemoed, *Militair Strafrecht* (Deventer, Kluwer, 5^e druk: 2008), p. 36.

⁶¹ NIOD (**bijlage 5**), p. 2972.

⁶² NIOD (**bijlage 5**), pp. 2934-2939. Het onderzoek begon op 4 september 1995 en resulteerde in de aanvaarding van het eindrapport van de debriefing in de Tweede Kamer op 19 december 1995. De hoofddoelstelling van de grote debriefing in 1995 was om tot een reconstructie te komen van wat er in en rondom Srebrenica was gebeurd in de periode rond de val van de enclave.

⁶³ NIOD (**bijlage 5**), p. 2999; zie ook p. 2973: “Het blijft opmerkelijk dat er [tijdens de debriefing, advocaten] officieel maar een geval van een mogelijk strafbaar feit naar boven is gekomen; en wel een incident waarbij mogelijkwerwijs over Moslims is gereden. Dit is de enige keer geweest dat tijdens de debriefing contact met het Openbaar Ministerie heeft plaatsgevonden.”

⁶⁴ Feitenrelaas Debriefing Srebrenica (**bijlage 36**), p. 2.

⁶⁵ NIOD (**bijlage 5**), p. 3057.

⁶⁶ Rapport Van Kemenade, ‘Omtrent Srebrenica’ (1999) (**bijlage 36**), pp. 21-22.

⁶⁷ Artikel V van het Genocide Verdrag (1948).

⁶⁸ O. Ben-Naftali en M. Sharon, ‘What the ICJ did not say about the Duty to Punish Genocide: The Missing Pieces in a Puzzle’ (2007) (**bijlage 38**), pp. 861, 867, 874.

⁶⁹ Het Nederlandse bataljon had na de val van de enclave *effective control* over de compound in Potocari in de zin van artikel 1 EVRM. Dit volgt in de eerste plaats uit de specifieke juridische status van het gebied waar de EVRM-verplichtingen dienden te worden uitgevoerd. De VN-gebouwen en -uitrustingen op de compound van het Nederlands bataljon waren onschendbaar en genoten immuniteit tegen iedere inmenging van buitenaf. Convention on the privileges and immunities of the United Nations, 13 February 1946 (**bijlage 40**), Article II, Section 3: “The premises of the United Nations shall be inviolable. The property and assets of

the United Nations, wherever located and by whomsoever held, shall be immune from search, requisition, confiscation, expropriation and any other form of interference, whether by executive, administrative, judicial or legislative action". Zonder toestemming van de UNPROFOR-commandant ter plekke mochten de Bosnische Serviërs de compound niet betreden, hetgeen ook niet is gebeurd. Parlementaire enquêtecommissie Srebrenica, verhoren (**bijlage 9**), p. 74: "De heer [plaatsvervangend commandant][:] Er zijn geen Bosnische – Servische soldaten op de base geweest, anders dan het stel dat onder mijn begeleiding een inspectieronde heeft gemaakt." Het Nederlandse bataljon had, in de tweede plaats, ook *feitelijk* effectief gezag over de compound in Potocari. Het Nederlandse bataljon was aanwezig met ca. 400 militairen in een gebied van "enige voetbalvelden groot". Het was een vastomlijnd en (door middel van een hek) afgesloten gebied. De Nederlandse militairen bepaalden wie tot dit gebied werd toegelaten. Bovendien had het Nederlandse bataljon volledige zeggenschap op de compound. Het Nederlandse bataljon gaf specifieke aanwijzingen over de dagelijkse gang van zaken en de opsporing van strafbare feiten. Het Nederlandse bataljon bepaalde de gang van zaken op de compound zelfstandig. Voorlopig getuigenverhoor [commandant] (**bijlage 8**), p. 8: "[Er] is wel aan de vluchtelingen gevraagd om hun wapens in te leveren." NIOD (**bijlage 5**), p. 1615: "Op de compound in Potocari was een detachement van twee onderofficieren [van de marechaussee aanwezig], dat processen-verbaal opmaakte van bijvoorbeeld verkeersongelukken, diefstallen en vermissingen en op eigen initiatief of na melding door een commandant onderzoek deed. Dit detachement rapporteerde dagelijks aan de Marechausseebrigade in Zagreb en trad zo nodig in contact met de officier van justitie in Arnhem om advies te vragen over de vorm van afhandeling van zaken. Binnen dit kader van taken en verantwoordelijkheden van commandanten en Koninklijke Marechaussee moest ook de behandeling van eventueel 'wangedrag' plaatsvinden."

Het Nederlandse bataljon heeft de vluchtelingen op de compound toegelaten. De vluchtelingen zijn vervolgens door de Nederlandse militairen van de compound afgestuurd. Uit het hierboven staande blijkt dat het Nederlandse bataljon bedoeld was exclusief verantwoordelijk te zijn voor het bestuur over de compound en zulks ook feitelijk was. Derhalve was er sprake van *effective control* van het Nederlandse bataljon over de compound in Potocari, in de zin van artikel 1 EVRM. Aangezien Nederlandse militairen effectieve controle uitoefenden op de compound, waren zij gehouden daar de rechten en vrijheden van het EVRM te waarborgen. Niet van belang is of Bosnië-Herzegovina op moment van de schendingen partij was bij het EVRM. Nederlandse militairen oefenden effectieve controle uit over de compound en door middel van uitoefening van gezag heeft Nederland daarmee de verplichting op zich genomen om de rechten uit het EVRM te garanderen op de compound. Vergelijk EHRM, *Issa and others v. Turkey* (**bijlage 41**), para. 74: "The Court does not exclude the possibility that, as a consequence of this military action, the respondent State could be considered to have exercised, temporarily, effective overall control of a particular portion of the territory of northern Iraq. Accordingly, if there is a sufficient factual basis for holding that, at the relevant time, the victims were within that specific area, it would follow logically that they were within the jurisdiction of Turkey and not that of Iraq, which is not a Contracting State and clearly does not fall within the legal space (*espace juridique*) of the Contracting States." In het geval de aanwezigheid van de Nederlandse militairen op de compound in Potocari niet als uitoefening van effectieve controle wordt beschouwd, stellen Nuhanovic en de familie Mustafic zich op het standpunt dat er sprake is van een voldoende mate van zeggenschap over Muhamed Nuhanovic, Ibro Nuhanovic en Rizo Mustafic om te spreken van 'rechtsmacht' in de zin van artikel 1 EVRM. In de zaak van *Öcalan v. Turkije* bepaalde het Europese Hof dat zeggenschap ('control and authority') een voldoende voorwaarde is voor de toepasselijkheid van het EVRM: Europese Hof, *Öcalan v. Turkey* (**bijlage 42**), para. 91: "It is common ground that, directly after being handed over to the Turkish officials by the Kenyan officials, the applicant was under effective Turkish authority and therefore within the 'jurisdiction' of that State for the purposes of Article 1 of the Convention, even though in this instance Turkey exercised its authority outside its territory. It is true that the applicant was physically forced to return to Turkey by Turkish officials and was under their authority and control following his arrest and return to Turkey." Vergelijk ook EHRM, *Issa and others v. Turkey* (**bijlage 41**), para. 71: "Moreover, a State may also be held accountable for violation of the Convention rights and freedoms of persons who are in the territory of another State but who are found to be under the former State's authority and control through its agents operating – whether lawfully or unlaw-

fully – in the latter State (...) Accountability in such situations stems from the fact that Article 1 of the Convention cannot be interpreted so as to allow a State party to perpetrate violations of the Convention on the territory of another State, which it could not perpetrate on its own territory.” Muhamed Nuhanovic, Ibro Nuhanovic en Rizo Mustafic bevonden zich van 11 tot en met 13 juli 1995 onder het gezag en de zeggenschap van het Nederlandse bataljon. Zij bevonden zich op het afgesloten terrein van de compound waar uitsluitend Nederlandse militairen zeggenschap hadden en de Bosnische Serviërs niet werden toegelaten. Geconcludeerd wordt dat Muhamed Nuhanovic, Ibro Nuhanovic en Rizo Mustafic op het moment dat zij de compound in Potocari verlieten, vielen onder jurisdictie van de Nederlandse Staat in de zin van artikel 1 EVRM. Primair omdat het Nederlandse bataljon effectieve controle uitoefende over de compound, subsidiair omdat Muhamed, Ibro en Nasiha Nuhanovic zich bevonden onder het gezag en de zeggenschap van het Nederlandse bataljon. Aangezien Muhamed Nuhanovic, Ibro Nuhanovic en Rizo Mustafic onder de jurisdictie van de Nederlandse Staat vielen, was het Nederlandse bataljon verplicht zich te onthouden van een inbreuk op hun rechten en te voldoen aan de verplichtingen van de Nederlandse Staat onder het EVRM die anders tot aansprakelijkheid onder dit verdrag zouden leiden indien gepleegd op eigen grondgebied.

Concluderend droeg de Nederlandse Staat verantwoordelijkheid voor de nakoming van verplichtingen krachtens artikel 1 EVRM tot bescherming van de in het verdrag neergelegde rechten op het gebied van de compound. Nu Muhamed Nuhanovic, Ibro Nuhanovic en Rizo Mustafic zich van 11 tot en met 13 juli 1995 onder het effectieve gezag en de zeggenschap van het Nederlandse bataljon bevonden waren zij gehouden jegens hen de rechten en vrijheden van het EVRM te waarborgen.

⁷⁰ EHRM, *Hugh Jordan v. the UK* (**bijlage 39**), para. 105.

⁷¹ EHRM, *Hugh Jordan v. the UK* (**bijlage 39**), para. 105.

⁷² Ook het IVBPR is van toepassing op de situatie in Srebrenica. Dutchbat oefende rechtsmacht uit op de compound in de zin van artikel 2 van het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (hierna: IVBPR). Het Internationaal Gerechtshof heeft in het Advies “*Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*” van 9 juli 2004 overwogen dat artikel 2 lid 1 IVBPR extraterritoriale werking heeft indien er sprake is van jurisdictie over buitenlands grondgebied. Zie het Internationaal Gerechtshof, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory* (**bijlage 43**), paras. 109 en 111: “The Court would observe that, while the jurisdiction of States is primarily territorial, it may sometimes be exercised outside the national territory. Considering the object and purpose of the International Covenant on Civil and Political Rights, it would seem natural that, even when such is the case, States parties to the Covenant should be bound to comply with its provisions. The constant practice of the Human Rights Committee is consistent with this. Thus, the Committee has found the Covenant applicable where the State exercises its jurisdiction on foreign territory. (...) The travaux préparatoires of the Covenant confirm the Committee’s interpretation of Article 2 of that instrument. These show that, in adopting the wording chosen, the drafters of the Covenant did not intend to allow States to escape from their obligations when they exercise jurisdiction outside their national territory. They only intended to prevent persons residing abroad from asserting, vis-à-vis their State of origin, rights that do not fall within the competence of that State, but of that of the State of residence (...). In conclusion, the Court considers that the International Covenant on Civil and Political Rights is applicable in respect of acts done by a State in the exercise of its jurisdiction outside its own territory.” Het VN-Mensenrechtencomité heeft tevens erkend dat Nederland in Srebrenica gebonden was aan het IVBPR. Het VN-mensenrechtencomité sprak in zijn 2001 “Concluding Observations” zijn bezorgdheid uit over de verantwoordelijkheid van de Nederlandse Staat voor de val van Srebrenica. Human Rights Committee (HRC), ‘Concluding Observations of the HRC on the Netherlands’ (**bijlage 44**), para. 8: “The Committee considers that in respect of an event of such gravity [de val van de enclave Srebrenica] it is of particular importance that issues relating to the State party’s obligation to ensure the right to life be resolved in an expeditious and comprehensive manner (articles 2 and 6 of the Covenant).” Het antwoord van de Nederlandse Staat op dit rapport luidt: ‘Replies of the Government of the Netherlands to the concerns expressed by the Human Rights Committee’ (**bijlage 45**), para. 19: “[T]he Government disagrees with the Committee’s suggestion that the provisions of the International Covenant on Civil and Political Rights are applicable to the

conduct of Dutch blue helmets in Srebrenica (para. 8). Article 2 of the Covenant clearly states that each State Party undertakes to respect and to ensure to all individuals ‘within its territory and subject to its jurisdiction’ the rights recognized in the Covenant, including the right to life enshrined in article 6. It goes without saying that the citizens of Srebrenica, vis-à-vis the Netherlands, do not come within the scope of that provision. The strong commitment of the Netherlands to investigate and assess the deplorable events of 1995 is therefore not based on any obligation under the Covenant.” De onjuistheid van de opvatting van de Nederlandse Staat wordt expliciet duidelijk uit een recent aangenomen *general comment* van het Mensenrechtencomité: HRC, General Comment No. 31 [80], ‘Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant’ (**bijlage 46**), para. 10: “States Parties are required by article 2, paragraph 1, to respect and to ensure the Covenant rights to all persons who may be within their territory and to all persons subject to their jurisdiction. This means that a State party must respect and ensure the rights laid down in the Covenant to anyone within the power or effective control of that State Party, even if not situated within the territory of the State Party. (...) [T]he enjoyment of Covenant rights is not limited to citizens of States Parties but must also be available to all individuals, regardless of nationality or statelessness, such as asylum seekers, refugees, migrant workers and other persons, who may find themselves in the territory or subject to the jurisdiction of the State Party. This principle also applies to those within the power or effective control of the forces of a State Party acting outside its territory, regardless of the circumstances in which such power or effective control was obtained, such as forces constituting a national contingent of a State Party assigned to an international peace-keeping or peace-enforcement operation.”

⁷³ Vergelijk *X en Y t. Nederland* (**bijlage 47**), para. 27.